

*Віра Іванівна
Марущак (Рожкова)*

народилася в Арбузинці
Миколаївської області.
Середню освіту отримала
в Арбузинській середній
школі №2. Закінчила
вище училище культури,
факультет журналістики
Київського державного
університету імені
Тараса Григоровича
Шевченка. Журналіст.
Член Національної
спілки журналістів
України. Автор книги
«Вікнами до сонця».
Лауреат обласної премії
імені М. Аркаса.

«Оповідання Віри Марущак – це поезія у прозі».

Д. Кремень,
лауреат Національної премії
України імені Т.Г. Шевченка

*«У Віри Марущак кожне оповідання – то замальовка
пензлем і духом, відбиток життя ближнього».*

А. Малярів,
член Національної Спілки
письменників України

*«Віра Іванівна Марущак, безперечно, кращий український
прозаїк Миколаївщини».*

С.Тупайло,
журналіст,
лауреат обласної премії
імені М. Аркаса

Віра Марущак

*Батько
з Португалії*

ВІРА МАРУЩАК

*Батько
з Португалії*

ОПОВІДАННЯ
ПОВІСТЬ

«Атол»
Миколаїв
2005

ББК 63.3 (2) 722
М 25

М 25 **Марушак В.І. Батько з Португалії** (оповідання, повість). — Миколаїв: Атол, 2005. — 140 с., іл.

ISBN 966-8147-38-3

«Батько з Португалії» — це друга збірка оповідань Віри Марушак. У них читач знайде портрети своїх сучасників, глибоке проникнення у психологію героїв, життєву мудрість. Книга написана добірною, чистою мовою. Автор адресує її широкому колу читачів, особливо сподівається знайти їх серед юних.

ББК 63.3 (2) 722

© Марушак В.І., 2005

© Видавництво «Атол», 2005

Поезія в прозі

Гортаєш сторінки цієї книжки, ще в машинописі, а ніби гортаєш долі знайомих тобі людей. Чоловічих. Жіночих. Дитячих. І живуть вони поруч. Усе тут впізнаване, як в оповіданні «Артисти» — і головна вулиця нашого міста, і один із героїв, що працює на суднобудівному заводі. Сільська жінка з глибинки, міський інтелігент, учні школи, підлітки — всі вони стоять у центрі уваги письменниці, і тому їх пізнаєш і любиш.

Це вже друга збірка оповідань Віри Марущак, яка відкриває для нас велике духовне багатство нашого народу, що ґрунтується на знанні людської психології, на глибокому проникненні у життєві явища.

Новели розповідають читачеві про добро, толерантність, ніжні паростки першого кохання, дбайливе ставлення до людей.

В. Марущак змальовує своїх героїв так, що ти їх ніби бачиш, чуєш, уявляєш — як в оповіданні «Батько з Португалії». Це і чарівне личко нареченої, і колоритна сусідка, в якій до всього є діло, і доля малюка, яка отримала такий несподіваний поворот. Події, вчинки, характери — ось що привертає увагу читача. Автор симпатизує своїм героям, змальовує їх у життєвих ситуаціях — вони кмітливі, розсудливі, винахідливі. Віра Марущак володіє словом, мов різцем, який відточує людські характери. Її герої говорять простою, добірною, чистою мовою.

Невеликі за формою новели створюють галерею портретів наших сучасників, викликають почуття високої емоційної наснаги, духовної насолоди. Отож, гортаймо сторінки, читаймо...

*Дмитро КРЕМІНЬ,
лауреат Національної премії України
імені Т. Г. Шевченка*

Присвячую мамі
Парасковії Кузьмівні
Рожковій

АРТИСТИ

В Олександра щелепа відвисла, коли почув від однокласників Сергія та Анатолія про їх наміри після закінчення школи піти працювати до театру.

— Ким же ви там будете? — округлилися очі у хлопця. І навіть у страшному сні не міг уявити собі на сцені довготелесих, незграбних однолітків. Маслакуватого, з величезними руками Анатолія та довгоногого очкарика Сергія.

— Для початку влаштуємося працівниками сцени, а там, дивись, і у виставах грати будемо, — зухвало запевнив Сергій.

Ця звістка облетіла всю школу. З хлопців насміхалися учні. Учителі ж на своєму віку бачили всіляке, але щоб таке...

Запеклі трієчники, з яких і слова не витягнеш, сором'язливі, тихі, до пуття не могли відрізнити вірші Тараса Шевченка від поезії Лесі Українки, замахнулися на служіння Мельпомені.

Пролунав останній дзвінок. Випускники, кожен по-своєму, протоптували стежину у доросле життя. Хто до столиці подався, а хто атакував місцеві технікуми та інститути. Сашко ж влаштувався на суднобудівному заводі. І вже за півроку мав робочу професію судноскладальника.

Після зміни, знявши спецівку і одягнувши елегантну курточку, поспішав додому. На головній вулиці

його увагу привернула незвична картина. В оточенні невеликого гурту стояли два молодика. Задерши голови, вони загрожували невідомо кому:

— Чого сидиш, ану злізай, — махав величезним кулаком один, другий тихенько йому піддакував:

— Кому сказав, все рівно дістану..

Сашко теж задер голову, але нікого — ні на даху, ні на балконах будинків — не побачив. А хлопці продовжували комусь наганяти страху. Дехто із роззяв спостерігав за хлопцями, а дехто, покрутивши біля скроні пальцем, йшов далі. Сашко теж хотів пройти мимо, але впізнав своїх однокласників.

— Чого репетуєте? — пробрався до них.

— Та ми жартуємо, — знітився Анатолій перед знайомим, тихенько відводячи його з натовпу.

— Які там жарти, професіоналізм виробляємо, — плентався ззаду Сергій. — Бачив, скільки у нас глядачів було?

— Це ж вам не театр, а вулиця Радянська...

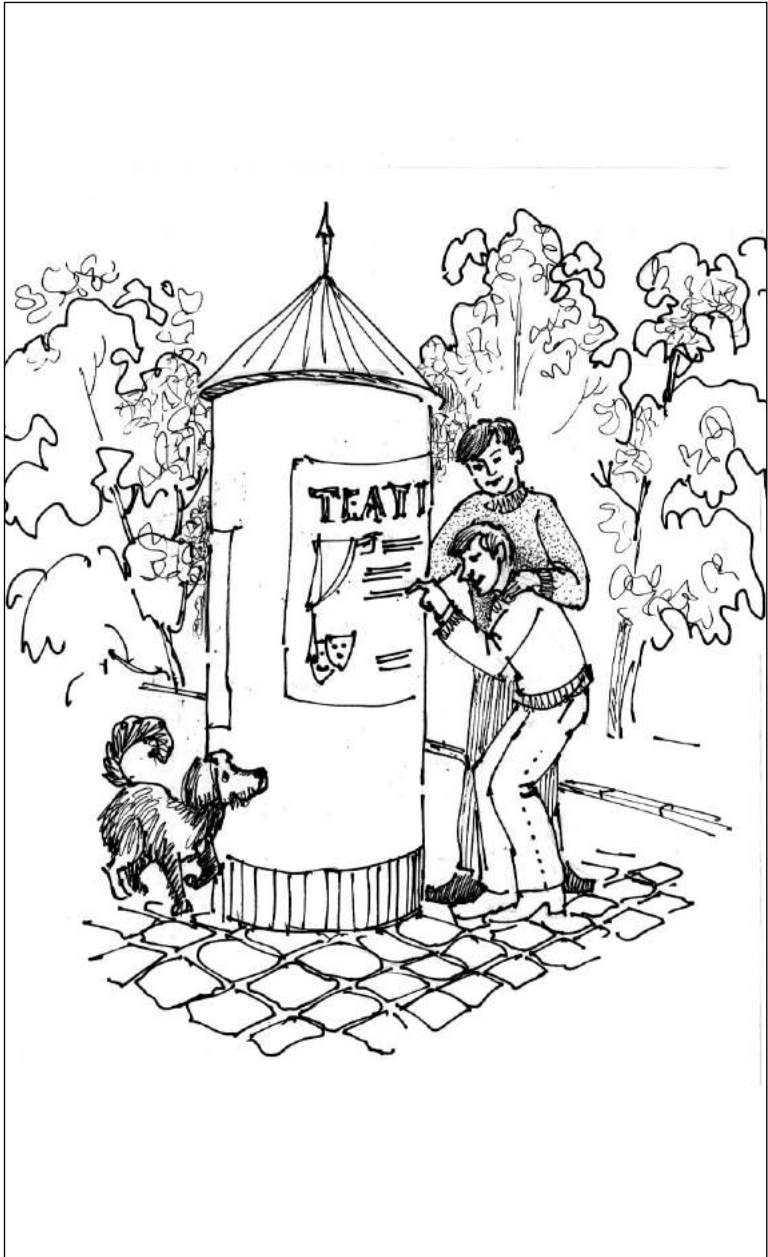
— Яка різниця, де характер виробляти. Ми вже у виставі граємо, — і від гордості за себе у Сергія аж щоки загорілися. — Он бачиш афішу, — показав на тумбу, що стояла біля Каштанового скверу. — «Собака на сіні» називається.

— Ух, ти-и-и, — не міг приховати свого захоплення Сашко і зупинився біля афіші. Швидким поглядом пробігся по прізвищах.

— А де ж ваші?

— Ось, — Анатолій тицьнув пальцем, де було написано «та інші».

ПЛЯШКА РОМУ

Примостившись у холодочку під абрикосою, я так захопилася пригодницькою книжкою, що навіть не помітила, як поряд з'явилася найкраща подруга Тамара. Завжди була рада зустрічам, але не зараз, коли разом із головними героями «Острова скарбів» добувала найголовнішу інформацію — про карту.

— Знову читаєш! — нахмурила чорні брови подруга.

— Угу, — буркнула я, поїдаючи очима останні рядки сторінки. Але по нетерплячому погляду зрозуміла: у неї є ідея.

Час від часу у нас виникали фантазії, іноді незбагненні, що й самі не могли втілити їх у життя. Але така, як носити в школу два портфелі — один з їжею, а другий з книжками — сподобалася не лише нам, а й усім, хто сидів поруч. Бувало, і вони під'їдалися з наших запасів. Тільки-но я відклала книжку, як Малька (так її, з легкої руки брата, називали однокласники) почала: «Давай купимо настільний теніс».

— Він мені потрібен, як козі туберкульоз, — відрізала я і поглянула на книжку. — Краще мені великий ліхтарик, щоб під ковдрою читати.

— Колись дограєшся, якщо батько спіймає. Нічого у нього з-під носа літературу таскати і ночами

читати. Краще спортом займайся, бо дівчата поміж себе пончиком тебе стали називати, — скоса поглянула на мене подружка.

— Як! — аж захлинулась я з обуренням. Подумавши, запитала: — Що, кажеш, купити?

— Настільний теніс. Ракетки, м'ячики, сітку, — застрочила, як із кулемета, Малька. — Я навіть все продумала, — поспішила викласти свій план. — Гроші, що на обіди нам дають, до скарбнички складатимемо. Знаєш мого глиняного kota?

Звичайно, знала і навіть заздрила, що у мене такого немає. Здоровий, розмальований різними фарбами, між вухами мав невелику дірку. Але його ніхто не використовував як скарбничку.

— Ми туди гроші складатимемо. Я вже й до магазину в центр зганяла, всього шість карбованців коштує.

— Шість? — почухала голову. — Дорого...

Мені мама гроші давала не кожного дня — по 20-50 копійок на молоко, або щоб у кіно сходила. Зате у Мальки мама була щедрішою. Часом вона крутила біля мого носа карбованцем.

— Уявляєш, — продовжувала Тамара, — ми самі собі скільки захочемо, стільки і гратимемо. Микола тільки м'ячі дозволяє подавати, — пожалілася вона.

А в школі, як тільки ракетка потрапляла до її рук, — лунав дзвоник. Хоч я й не дуже любила спорт (мені краще книжку почитати), але на що тільки не підеш заради дружби.

— Давай, — неохоче погодилась я. — Віднині гроші віддаватиму тобі.

Так і було. Часом разом трясли kota, а в його утробі дзеленчали копійки, і шелестіли карбованці.

— Слухай, а як ми їх витягнемо? — розмірковувала я, коли крутила скарбничку у руках. — Він же весь суцільний.

— Розіб'ємо, — рішуче мовила Тамара і погладила kota між вухами.

Відверто говорячи, мені було шкода його, бо художник намалював немов живі очі. Здавалося, що він мружиться і стежить за всім, що відбувається у домі. І навіть за своїм співбратом Кірюхою, який часто лежав поряд, вигріваючись на підвіконні.

Одного разу до моєї кімнати, немов ядро з гармати, залетіла Малька і, навіть не чекаючи, поки я дочитаю сторінку, вирвала книжку з рук.

— Микола витриває з kota гроші, — аж шкварчала вона. Її темні очі ще більше потемніли.

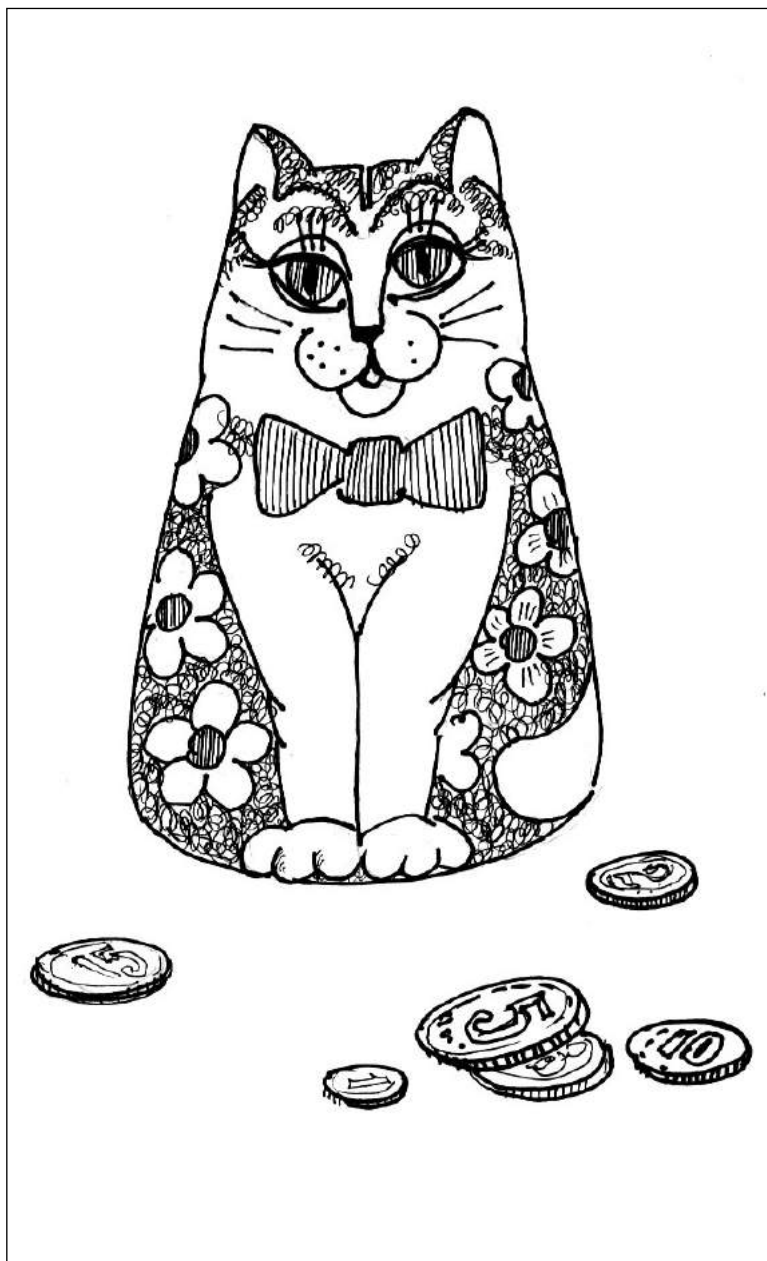
— Нахаба! — підхопилася я. — Треба негайно переховати скарбничку, бо проп'є наш теніс, — моєму обуренню не було меж. Хоча Микола і був старший усього на два роки, проте вже знав запах самогону і спробував на собі його градуси.

— Нехай мені тільки попадеться на очі отой лицар вищипаної троянди! — лютувала я. — Та краще б книжку... — спідлоба глянула на подружку й осіклася. Вона немов отетеріла.

— Гаразд, ходімо, — рішуче мовила я.

Але Миколи, як завжди, не було вдома. Ми носилися з котом і по кімнатах, і по городі, і по двору, чим викликали неабияке здивування у Кірюхи. Він не розумів, чому цього разу ми таскаємо не його, а співбрата.

— У сараї заховаємо, — знову виявила свої винахідницькі здібності. — Замаскуємо так, що Миколі й не снилося. Врешті-решт, не заради чарки старає-

мося, — бурчала я, нагортаючи цілу гору качанів кукурудзи аж під саму стелю.

Наша схованка була надійною, до глиняного kota кидали копійки, і навіть уже думалося: можливо, пора добувати скарб. Особливо не терпілося подружці. Їй дуже хотілося грати в теніс. Мені було майже байдуже, і тому я не поспішала. Якось почула, як різко загальмував Тамарин велосипед. Ще з вулиці вона крикнула:

— Кури скарбничку розбили!

Уже за кілька хвилин ми розгрібали качани кукурудзи і збирали копійки.

— Добре, що Микола не тримається дому, — раділа я, — плакали б наші гроші у якоїсь самогонниці.

— Я б йому безсоромні очі видерла, — підхопила подружка, збираючи шматочки глиняного друга.

Разом підраховали гроші і зраділи. У нас було аж вісім карбованців та ще й сорок дев'ять копійок.

— Цілий скарб! — потирала руки Тамара. — Поїхали до центру.

Магазин «Культтовари» стояв в одному ряду з іншими: продовольчим, молочним. Малька ледве не знесла двері. Ми обоє витріщилися на прилавок. Там, серед іншого спортивного інвентарю, була її мрія — сітка, дві ракетки, м'ячики. Малька вже й кулак розкрила, в якому лежали гроші, але я її зупинила. Тільки тепер до мене прийшла думка, що у нас немає головного — тенісного стола.

— Тамаро, ходімо на вулицю, — шепнула я і смикнула за сукню. Та вона не могла збагнути, чого я хочу, і продовжувала зачаровано дивитися на прилавок.

— Закрий рота, — буркнула я, — у нас немає стола.

До Мальки стало щось доходити, і вона покійрно пішла слідом за мною.

Уже на вулиці я її заспокоїла і почала шукати варіанти, де дістати стола. І скільки не крутила мозками — нічого у нас не виходило.

Малька втратила інтерес до всього і навіть до тих грошей, що тримала у руці.

— Знаєш, — запропонувала я, — давай заїдемо до продовольчого магазину і купимо все, чого нам захочеться.

— Ходімо, — махнула рукою подружка.

Тепер у нас були великі гроші, про які ніхто не знав, і ми могли ними розпоряджатися так, як нам хотілося. Від такої свободи у мене запаморочилася голова, а очі шарили по полицях. І раптом мій погляд упав на пляшку. Вона була не схожа на інші — рельєфна, з високим горлом і ніжною рожевою рідиною, яка кольором нагадувала цукерки «Барбарис». А на яскравій етикетці напис — «Ром». Я пригадала, як герої «Острова скарбів» пили такий напій, і здавалося, що це щось дуже смачне та апетитне. Я облизала уста і показала на пляшку:

— Купимо?

— Давай! — легко погодилася Малька.

Вдома, заховавшись на всяк випадок від рідних, ми розлили напій у маленькі чарки. Коли я ковтнула рідину, зрозуміла, що пірати п'ють не солодкий «Барбарис».

Мальці теж не сподобалося. Вона лаялась, кривила губи, говорила все, що думає не лише про мене, а й усіх героїв книжок, які я читаю.

Ми виміняли кілька партій тенісу у Миколи за пляшку рому. Малька грала з задоволенням. Хоча б частково її мрія збулася.

УЧИТЕЛЬКА

Наташа, круглолиця, сіроока, навчала ляльку. Та, потріпана, старенька, видно було, що побувала не в одних дитячих руках, дивилася на світ байдужим поглядом намальованих очей.

— Ось так пишеться «а», — Наталка притулила до руки з ганчірки паличку і намалювала на землі букву.

— Щось у тебе не виходить. Слухай учительку, ще раз показую...

— А я теж хочу з вами гратися, — подала голос подружка Оля, що стояла біля рідкого, мов у старій баби зуби, паркану.

— Заходь, — запросила Наталка. — І тебе вчити буду.

— Ні, я теж хочу вчителювати, — насупилася дівчинка.

— Яка з тебе вчителька, якщо навіть черевиків на каблуках, як у Ніни Петрівни, не маєш.

— І в тебе немає.

— Є, ходімо покажу.

Дівчата зайшли до хати-мазанки. Їх огорнула приємна прохолода. Наталка дістала два коточки, з яких давно було змотано нитки.

— Зараз я причеплю їх до маминих черевиків і буду на каблуках, — з погордою глянула на подружку. Довго

шукала взуття, та раптом згадала, що сьогодні матуся пішла на роботу до польової бригади й одягла їх.

— Давай прив'яжемо прямо до ніг.

— Гарзд, — погодилася Оля.

Довго вовтузилися, поки приладнали коточки. Та тільки Наталка стала на ноги, як один із них повернувся і боляче вп'явся у тіло.

— Навіщо нам оці каблуки! Може, до школи підемо, побачимо, як там навчаються, дзвінок почувемо, — запропонувала Наталка.

— Аж до сусіднього села йти, — зітхнула Оля.

— Хіба це далеко! Я вже не раз там була, тільки до класу не пустили, — з сумом промовила дівчинка.

— Ходімо, я теж хочу до школи, бо там і сусід Микита, і його сестра Люда навчаються, — всміхнулася Оля.

— А я вже і букви знаю як писати, — додала Наталка.

Весело перемовляючись, дівчата незчулися, як перед ними постало село, що розляглося на березі ставка. Та не судилося їм почути дзвоника, бо уроки закінчилися, а учні, поскладавши біля баби Одарчиного паркану портфелі, ганяли на вигоні м'яча.

— Глянь, які гарні сумки, давай візьмемо, — в очах Олі світилася радість.

— Чи можна? — засумнівалася Наталка. Але Оля її не чула, бо, підхопивши ранець, подалася вулицею.

Дорога додому видалася коротшою і приємнішою. Всілися в лісосмузі, відкрили портфель. Якого там скарбу не було: книжки, зошити, ручки, олівці і навіть рахівниця. Блискуча, з чорними, мов гудзики, кісточками, а посередині дві — червоні. Наталка не випускала її з рук.

— Подивись, яка книжка, — захоплено говорила Ольга. — Либонь, читанка.

— Цю букву я знаю, — дивувалася Наталка. — А скільки ж їх тут! Можна, я візьму цю книжку?

— Бери, а я — портфель.

Подружки розділили все, що було у сумці, щасливі розійшлися по домівках.

— Бачиш, що я тобі принесла, — Наталка показала ляльці книжки і рахівницю, — завтра тебе навчати-му, і спробуй не слухатися, — суворо помахала перед її обличчям паличкою. — А зараз усе сховаю у копичку сіна. Зрозуміла? — підстрибуючи побігла за хату.

Сонечко сідало за обрій. У цей час додому гнали череду, поверталися з поля батьки. Матусю Наталка побачила здалеку. Хотіла підбігти і одразу ж розповісти про свій скарб, але не зробила цього. А коли та ступила на подвір'я, опустила очі. Стояла перед нею поникло.

Матуся, схожа обличчям з донькою, стомлено сіла на стілець, поклала на коліна натруджені руки.

— Доню, — поклікала до себе вона рівним голо-сом, — принеси все, що ви взяли сьогодні з Ольгою.

У Наталки раптом виступили рясні сльози. Не сказавши жодного слова, принесла книжки, міцно притискаючи їх до грудей.

— Я вчителькою хочу бути, — подивилась на матусю ясним поглядом, у якому світилося ди-тяче бажання.

— Звичайно, будеш, — простягла руки до доньки матуся, погладила її по шовковому волоссю. — А за-раз ти проведеш свій перший урок, віднесеш усе, що взяла, Микиті. Це його речі.

...Тепер не злічити, скільки уроків провела вчи-телька, та в пам'ять назавжди врізався перший.

МРІЇ

Підклавши руки під голову, я лежала горілиць і дивилася, як блакитним небом безжурно пливли легкі пухнасті хмаринки. Вони нагадували знайомі предмети, несли і несли мої розбурхані думки кудись далеко. І зовсім не хотілося згадувати про картоплю, яку треба вибирати. Про школу, до якої треба йти за якийсь тиждень. Про сусіда Миколу, який торохтів відрами на сусідньому городі. Я мала свій фантастичний світ, але його перервав гул, що наповнив довкілля. Я підвелася і побачила на обрії сріблясту цятку. Вона наближалася і набувала конкретної форми. Микола теж подивився на небо.

— От щоб отой літак кинув цілий мішок грошей, — раптом замріяно сказав він.

— І щоб він упав прямо на наш город, — додала я.

— На наш. Я перший сказав, — звів на перенісці короткі нерівні брови Микола.

— А я кажу, он туди, — підвелась я і показала на розпатлані груші, що стояли край городу, плоди яких щедро купались у сонячному світлі.

Микола також не витримав — і в мене полетіла картопля. Я відповіла тим же. Зав'язався справжній бій. Він тривав недовго, бо зупинив мамин окрик.

— Та він перший почав, — скаржилась я.

Але мама, водночас добра, справедлива і строга, не стала вислуховувати нас. І вже за хвилину ми знову збирали картоплю. Однак мені було сумно від одноманітної роботи, тому трохи пізніше погукала сусіда.

— Слухай, Миколо, а якби той мішок упав на межі, — пішла я на деякі поступки.

— І більшою частиною на наш город, — поспішив закріпити свої позиції хлопець і кинув на мене сердитий погляд.

— Добре, — погодилась я, пригадавши дошкульний удар картоплею, — а що б ти купив?

Микола кинув роботу, вмостився на межі (а це добре витоптана доріжка між городами), склав навхрест руки на колінах. Поглянув світло-зеленими очима вдалину і сказав:

— В'єлик.

Велосипед — мрія всіх моїх друзів. Він з'явився у нас два роки тому. Батько привіз дивну машину з далекої Москви. Вона виблискувала на сонці своєю лакованою фарбою, спицями та сталевим кермом. Скільки синців набила, поки навчилася їздити! А хлопці та дівчата, не лише з нашого кутка, бігли услід, аби хоч потриматися за багажник. Піднімалася курява з-під ніг так, що кури й гуси розліталися, аж пір'я з них сипалося. А бабусі страхалися й хрестилися на таке диво. Не раз так бігав і Микола, догоджаючи мені, щоб дала поїздити.

Я теж кидаю роботу, вмощуюся на відрі біля хлопця. Мої брови підстрибують угору: а ще що купив би?

Очі у Миколи повеселішали, а на вузькуватих вустах заграла посмішка.

— Патефон, як у діда Ілька.

Мене шкрябнуло за душу. Бач який, у нас ціла радіола, а він патефон хоче. І згадала, як ми, малеча, збиралися у дідовій світлиці. А він, сухорлявий, зігнутий, старий, мов вечір, немов якийсь чарівник, витягував з-під столу ящик, чаклував біля нього. Затамувавши подих, спостерігали, як крочкуваті дідові пальці накручували блискучу ручку. З ящика пливла музика, і ми зачарованими душами неслися назустріч пісні, єдналися з нею так, як і господар небагатої оселі.

Час від часу дідусь влаштовував свята. Але тепер він і сам приходив до нашої хати, аби послухати на радіолі Русланову, Бернеса чи Утьосова. Опустивши додолу зморшкуваті повіки, насолоджувався співом.

— Миколо, ну навіщо тобі отой патефон? Купуй радіолу. І радіо послухаєш, і пісню, яку захочеш, — раджу йому, неначе справді мішок з грішми давно лежить на межі, хоча від літака і слід пропав.

— Ти мені не указ, — розгнівався сусід і, тріпнувши вигорілою на сонці кучерявою чуприною, раптом запитав:

— А ти що купила б?

І я задумалась. А й справді, що? Думки позаглядали в усі закутки моєї душі. Виявилось, все, що потрібно для дитячого щастя, у мене є.

— Мамі віддала б, — це було найкраще рішення.

Та Микола, мабуть, продовжував мріяти, бо щасливо посміхався. І тоді я рішуче мовила:

— Нехай упаде отой мішок на ваш город.

Миколині очі округлилися. Він переможно засміявся і пішов вибирати картоплю.

То було наше дитинство. А попереду чекало життя.

ВЧЕНИЙ ОНУК

Літо. Вечір. Сільська хатина. За столом сидить дід у кирзових чоботях. Від нього пахне кізьяком. Бабуся, схожа на кульбабу, поправляє вузлик зав'язаної підборіддям світлої хустинки. Поруч із нею на маленькому стільчику примостився онук.

— До мами хочу, — канючить хлопчик.

Бабуся пригортає до себе світлу, мов свіжоскошена пшениця, голівку і промовляє:

— Приїде твоя матуся, приїде, — пестить словами і рукою онука і раптом, мов досвідчений психолог, переводить розмову на інше: — А ти почитай нам із дідом, почитай.

Сашко підхоплюється на тоненькі ноги і кидається у куток, де на полиці сиротливо лежить єдина у цій хаті книжка.

— «Дерсу узала», — починає, як завжди, з обкладинки, хлопчик. А потім перегортає кілька вже прочитаних сторінок і приступає до читання.

Дідусь підхваляє:

— Як гарно читаєш, — і тут же сидячи, дрімає, а бабуся захопленим поглядом дивиться на вченого онука, який по складах ледве долає одну сторінку книжки. А потім відкладає її і знову, тяжко зітхнувши, заводить своє:

— Бабуню, коли мама приїде?

— Завтра, — запевняє вона і кладе онука спати.

Та ранок принесе свої насолоди. Лець висихає роса, як Сашко, випивши пару склянок парного молока, разом із такими ж малюками, як сам, ганяє селом на велосипеді. Тільки й чуються з їхніх вуст стрекотіння кулеметів, вибухи гранат — діти граються у війну. Дні пролітають у розвагах так, що Сашко навіть не згадує про матусю та про своє місто, до яких так прагне вечорами.

Бабуся помітила, що особливо тоскно йому стає тоді, коли череда повертається додому. Почепившись на паркані, Сашко щовечора виглядав матусю. А потім був вечір, як дві краплі води схожий на попередній. Та знову приходив ранок, і знову дівтора носилася вулицями та провулками села.

— Хлопці, за мною! — шалено крутив педалі велосипеда Сашко, розмахуючи хворостинкою, мов шаблею. — На ворога, вперед! — чулася його команда. Так захопився грою, що ледве не наскочив на худеньку струнку жіночку, що йшла назустріч. Обминув і подався далі.

— Сашко, синок... — почувся позаду окрик. Та він потонув у хлопчачих забавах.

Вечором Сашка заносить до хати віхолою. Та, зробивши кілька кроків подряпаними тонкими ногами, він зупиняється: ма-мо! Аж лящить дитячий голос у басусиних вухах.

Після вечері синок тулиться до матусі, пірнає в її обійми, а бабуся за звичкою каже:

— А ти нам почитай з дідом, почитай!

— «Дерсу узала», — починає без книжки вчений онук, і тут же його звалює міцний дитячий сон.

ЛІДЕР

Сонце сідало. Від річки повіяло прохолодою. По широкій вулиці села, як завжди о цій порі, стрімко нісся на водопій табун коней. Біля двору зібралися підлітки. Тут жив Сашко Пудік. Це прізвисько прилипло тому, що хлопці відчували на собі важкі, як гирі, кулаки здорованя. Зелені, мов полин, очі спалахнули недобрим вогнем.

— Хто сміливий? — кинув запитання хлопцям. Ті разом повернули голови до Пудіка. Знали, затіяв якусь гру.

— Хто зупинить табун? — погляд ковзнув на хмару куряви, що здіймалася з-під копит коней і закривала частину обрію.

— Я, — почувся дзвінкий голос наймолодшого. З котячою швидкістю Вітя стрибнув на середину вулиці. Миттєво здерши з худорлявих плеч піджак, став розмахувати ним. Він не відчував ні страху, ні небезпеки.

Хлопці застигли від жаху. На Вітю нісся табун. Червоні ніздрі коней роздувались і хропіли. Всі розуміли — табун не зупинити.

Віктор не встиг отямитись, як уже лежав на землі. Він не бачив, а чув, як зовсім поряд б'ються копита, як щедро посипається нею його зібране у кулак тіло.

Все стихло раптово. Підхопився на ноги. Його тут же оточили хлопці. Вони щось говорили, розмахували руками, хтось підхопив із землі затоптаний піджак. Тільки Сашко стояв трохи осторонь. Усе його єство говорило: побачимо, що з цього вийде... Тоді ще ніхто не знав, що ця його витівка переверне душі підлітків. І не будуть страшні для них ні кулаки, ні грубі Сашкові слова.

А Вітя широко відкритими голубими очима бачив не тільки коней, що, помахуючи хвостами, встромили свої гривасті голови у води Південного Бугу, а й світ, який став для нього широким-широким. І він не знав, чи є у нього край і чи можна до нього дійти...

ЦИГАРКА

Іванко сидів біля вікна і синіми, широко відкритими очима спостерігав, як прокидалося довкілля, бо підхопився чомусь з першими півнями. На вулиці почулися голоси людей, над криницею скрипнув журавель, а у зеленій траві, що ледь пробилася під весняними променями, порпалися кури. Ось і сонце заглянуло до убогої хатини, розвеселивши Іванка. Сама по собі народилася мелодія і захопила так, що він став вибивати її пальцями по підвіконню. Усе, здавалося йому, підкорялося музиці, що немовби грала у його серці. І мамині руки, що прали білизну у дерев'яних ночвах. І танок червоного з перламутровим відливом півня, що скликав своїх зозулястих відвідати знайдене ним зерно. І навіть гойдання хвоста собаки Сірка.

— Мамо, можна до дядька Володі збігаю? — запитав Іванко.

— Ти ще й не снідав, а вже з хати зібрався, не набридав би дядькові. У нього навесні і без тебе клопотів багато. Он хоча б сусідський Петро, чом тобі не товариш?

Іванко похнюпився: у нього гармошки немає.

— Ой, та ж гармошка! Вона з тебе душу витягує. Підеш, бо тебе, як вітер у решеті, не втримаєш, — добрішає мама.

Тепер Іванко виглядав батька, щоб узути його чоботи та й майнути до дядька, бо справді його гармошка не давала спокою. Мелодії, що награвав дядько Володимир, вражали до сліз. Йому подобалось, як той, махнувши чорною чуприною, правою рукою бігав по кнопках, розправляючи мізинець і великий палець, а потім повільно зводив їх і знову розправляв, виводив мелодії, до яких прислухався сам, схиляючи то праве, то ліве вухо над гармонією. Іванові зводило подих. Та часом той утне таку мелодію, що Іванкові не встояти на місці. І тоді самі ноги, бувало, відривалися від долівки і витворяли такі забавні штуки — то бігав рессю, то притоптував на місці, то танцював навшпиньки. Руки теж самі по собі виробляли якісь рухи. Дядько Володимир часом ставив Івана на стілець, і він виступав перед сусідами, що сиділи на ослонах і по-доброму пересміювалися між собою. А він танцював так, не наче збирався кудись полетіти.

— Виступати тобі на сцені, — говорили дядьки, зотягуючись цигарками. Огорнені димом, вони здавалися загадковими. Івана зачаровував дядько Володимир, який пускав дим кільцями.

Що таке сцена, Іванко не знав, але кращою насолодою для нього було торкнутися загадкового інструмента, який приносив незбагненну радість. Одного разу дядько дозволив натиснути на кнопку, гармошка видала звук, а Іванко, злякавшись, відсмикнув руку.

— Нічого, хлопче, як підростеш, навчимося грати, — погладив великою рукою біляву Іванову голівку.

— Мамо, он тато вже воду несуть, — зрадив хлопчик.

Батько, припадаючи на поранену ногу, зайшов до хати. Іванко кинувся йому допомагати: разом вилили воду до великої діжки.

— Краще допоможи стягнути чоботи.

Хлопець тільки цього й чекав. Одразу вскочив у великі, залатані кирзаки.

— Ти куди, шибенику?

— До дядька Володимира, — вже з дверей крикнув хлопець і, човгаючи чоботами, поспішив на вулицю.

Сусід порався біля сараю. У його великих руках віла здавалися іграшковими. Він ще здалеку побачив Івана.

— Уже весна на вулиці, а ти не приходиш, — роздув ніздрі, неначе нюхав повітря, дядько Володимир.

— Чоботи зайняті були, — зітхнув Іванко і підняв на нього погляд синіх очей, — а я вже підріс. Шість років є, — гордо повідомив хлопчик, у душі сподіваючись, що дядько згадає свою обіцянку.

Але той, зіпершись на вила, витягнув з кишені самокрутку, запалив її. Його огорнули хмарки диму. Іванко стежив за рухами, і вони йому здавалися такими дорослими. Мабуть, ніколи так не зуміє.

— То ти вже подорослішав, — чи то запитав, чи то ствердив дядько, переганяючи цигарку з одного кутка повних губ на інший.

— Татко кажуть, що вже до школи скоро піду, і навіть чобітки мені куплять, — продовжував спостерігати за палаючим вогником Іванко.

— Закуриш? — у дядькових очах засвітилися хитрі вогники.

— Угу! — облизав вузькі губенята хлопчик.

Дядько простягнув цигарку.

Іван по-дорослому затис її між середнім і вказівним пальцями, поклав до вуст, потягнув у себе. Табак залоскотав у носі, а у роті враз стало гірко. Він не сподівався, що буде так несмачно, проте не хотів цього показувати дядькові. Та той сам витягнув цигарку з його рота, кинув на землю і зі злістю затоптав її каблуком.

— Я б з роду не курив, та війна навчила. А ти, Іване, і без неї станеш дорослішим, — а потім, про щось подумавши, глибоко загнав вила у землю і сказав: — Ходімо вчитися грати.

ПРОЛІСОК

Тільки-но пролунав дзвінок, як хлопці з восьмого класу зібралися гуртом, щоб вирішити, як краще привітати однокласниць із жіночим святом.

— Скинемося по трояку і купимо квіти, — запропонував вертлявий Данило.

— Що за такі гроші купити можна? — скривився відмінник Роман.

Про нього подейкували: аби не мати, що часто оббиває шкільні пороги, не мав би найвищих балів з усіх предметів.

— Пацани, а де ж більше взяти? — гарячкував невгамовний Данило.

— Я вважаю, нехай кожен привітає свою сусідку по парті, — як завжди, розважливо зауважив Микита.

Тепер усі разом обговорювали останню ідею, яка сподобалася.

— А мені як бути? — намагався перекричати однопітків Данило, котрий уже другий рік сидів сам за останньою партою. — Кому ж мені подарунок зробити? — тонував його голос у гаморі.

— В Олени списуєш, їй і подаруй, — підказав Микита, — матиме винагороди за свої труди.

Володя, хоча ніколи не заглядав до чужих зошитів, але теж хотів би привітати Олену. Йому подоба-

лася ця дівчинка. Він часто зупиняв погляд на вродливій з лиця однокласниці. Вона, низько схиливши голову над зошитом, тільки їй притаманним порухом руки поправляла пасмо золотистого волосся, примощувала його за вухом, а воно неслухняно падало на чоло. Урок давно почався, а Володя все думав про Олену, яка нагадувала йому ніжну тендітну квіточку. Така ж тоненька, граціозна, як пролісок, який він побачив у Криму. Несподівано натрапив на нього. Він, такий незахищений, сміливо примостився біля підніжжя валуна і не боявся близького сусідства зі снігом. Це так вразило, що Володя кілька разів на день бігав, аби ще і ще раз помилуватися квіткою. Щось таке бентежне, незбагненне і невідкрите було й у цій дівчинці. Вона нагадувала пролісок.

Восьмого березня шкільними коридорами вихором носилася збуджена дітвора, чемно поступаючи тільки з учителями, вітаючи їх зі святом. Володя йшов не поспішаючи, бо під полою піджака ніс невеличкий букетик пролісків. Вирішував проблему — як подарувати його Оленці, щоб не викликати багатозначних поглядів та гострих слів однокласників. Так задумався, що ледве не наскочив на класного керівника Ларису Іполитівну та маму Ромки-відмінника.

— Доброго дня, — привітався з ними і хотів іти далі, але мама Романа помітила букетик і радо вигукнула:

— Ларисо Іполитівно, а Володя Вам квіти приніс!

Хлопець оторопів. Ніяково посміхнувся. Простягнув проліски.

— Вітаю Вас зі святом...

ШОКОЛАД

Марійка сиділа за маминим столом у редакційному кабінеті. Низько схиливши голову над підручниками, вчитувалась у завдання з математики. У такт її думкам посмикувалися різко окреслені губи. Час від часу вона поглядала на маму. Та була зайнята роботою: вичитувала чергову радіопередачу. Інколи їх погляди зустрічалися, і тоді на веснянкуватих обличчях грали ледь помітні усмішки. Мати приховувала бентежні думки про те, що її маленька донька розуміє, як нелегко жити на невелику зарплатню. Що вона не може дати їй удосталь радощів.

Редакційну тишу порушили дзвінки кроки. До кабінету стрімко ввійшла жвава жіночка.

— Привіт! Я так рада вас бачити. Скучила. Як справи? — заторохкотіла вона з порога. — А це хто у вас? — націлила погляд зеленкуватих очей на дівчинку. — Марійко, невже це ти? Яка доросла вже!..

Марійка ще нижче схилила голову, і дві важкі темно-русі косички впали на стіл.

— Я, — зашарілася дівчинка, і її веснянки потемніли.

— Галино, коли вона виросла? — широко дивувалася жінка.

— У гості ходити треба, — підбрала губи мати.

Тіточка пропустила репліку повз вуха і сказала:

— Марієчко, ти не пам'ятаєш тьотю Віру? — підсунула до столу стілець. — Звичайно, ти ж така маленька була, за мамину спідницю ховалася. Згадуєш? А тепер уже школярка. Що вчиш? Покажи підручник, — не даючи оговтатися дитині, вона роздивлялася книжку, розпитувала і щиро дивувалася: — Ти ж поглянь, я університет закінчила, а ось цю задачу не можу розв'язати. Може, допоможеш?

Дівчинка, відчувши непідробну цікавість, почала пояснювати, як розв'язати задачу, а потім розповідала і про себе, і про школу. Мати здивовано поглядала з-під світлих брів на дочку, як правило, неговірку, сором'язливу. Тепер вона відкрилася перед майже незнайомою жінкою. І все щебетала-щебетала з нею. Мимоволі вони перетворилися на однодумців і однолітків, що перешіптувалися між собою та сміялися.

Мати закінчила роботу, подивилася теплим відкритим поглядом, сказала:

— Ви так добре спілкуєтесь, але вже й час додому збиратися.

Маша неохоче почала складати підручники, а тітка Віра з жалем промовила:

— Нічого у мене солоденького немає... На, Машо, гривню — шоколад купиш, — дістала з гаманця гроші.

І раптом побачила, як ще хвилину тому усмінені сріблясті очі стали зажуреними. Дівчинка взяла у руки гроші, подякувала. Та, не роздумуючи, повернулася до мами і простягла гривню.

— Мамо, купи картоплю, бурячок, капусту, а якщо вистачить, то й моркву — і звариш борщу, — зовсім по-буденному розпорядилася дівчинка.

У дитячі очі заглядало не тільки осіннє сонце, а й доросле життя.

ЗАБАВА

З моєю найкращою подружкою Тамарою завжди весело й цікаво. Вона вміла і пожартувати, і в біді виступити. А ще — грала у волейбол, каталася на ковзанах, ганяла велосипедом. А нещодавно, заклавши два пальці у рот, свиснула так, що Босий притис вуха, а Розаліна гучно хрюкнула й шубовснула у багнюку.

— Кла-ас! — захоплено дивилась на Мальку (так ми її називали), — краще ніж Микола, — похвалила її.

— Що то за учень, який не перевершує свого вчителя, — гордо промовила вона.

Я теж встромила вказівний та безіменний пальці у рот, але, крім шипіння і свисту, схожого на мишачий писк, нічого не вийшло. Та я не розчарувалася, бо Малька завжди готова для мене зробити будь-що, а тим паче свиснути.

Того дня стояла спека. Ніяка тінь від крилатого клену, що розкидав свої гілки, немов розчепірені пальці, над її двором, не могла дати прохолоду. Здавалося, що навіть лапасті листочки завмерли під гарячими променями сонця.

— Давай поліжемо на дерево, — запропонувала я, ніби там буде прохолодніше.

— А чому б і ні? — відповіла подружка.

За кілька хвилин ми височіли над землею, прикрившись на товстих гілках. Тепер нам добре було

видно і подвір'я, і вулицю. Малька склала пальці біноклем і роздивлялася навкруги.

— Різкість наведи, — пожартувала я, — бо Андрія не розгледити.

Колеса Андрієвого велосипеда тонули у бархатистій пилюці. Біля воріт натис на гальма.

— Миколо-о, — погукав хлопець.

У відповідь тиша. Андрій від'їхав метрів на п'ятдесят. Малька моргнула мені і свиснула. Той зупинився. Прислухався. Озирнувся, але не помітив нікого, заніс ногу над велосипедом, та знову почув свист. Повернув до двору.

— Миколо-о, — знову погукав хлопець. — Де ти там? — Ходімо на річку, — невідомо з ким розмовляв Андрій. На його крик тільки Босий підняв голову та здивовано подивився на хлопця.

Ми давилися сміхом. Та не видавали себе. Тільки він від'їхав, Малька знову поклала пальці у рот.

— Відпусти, — сказала їй, — досить знущатися.

Ми дивилися, як Андрій натискав на педалі, велосипед нісся, мов його соляркою заправили. Нам сподобалась забава. Та Андрій уже давно купався у річці, а вулиця знову була безлюдною. Раптом Тамара напружилася.

— Здається, Борька йде, — радісно повідомила мені.

Справді, це був сусід — низенький, конопатий, на прізвисько Карлсон. Він завжди носив широкі штани і був готовий чимось поласувати, бажано за чужий рахунок. Він сміливо завернув на подвір'я. Смикнув замок, а потім попрямував до сараю. Ми здивовано спостерігали, як він через пару хвилин сидів на колоді і пив яйце.

— Мабуть, конопатий, бо по чужих гніздах лазить, — прошепотіла Тамара.

Борька тим часом підвівся, підхопив каменяку і жбурнув її у курей, що ховалися від сонця у смоудиновому кущі. Ті полохливо сипонули врізнобіч. Босий підхопився на ноги, вишкірив зуби. Борька позадкував, вступив у яму, до якої стікали відходи Розаліни, гепнувся у багнюку. На додаток Малька свиснула.

— Де ти? — зіщулився переляканий Карлсон. Його велика голова вгрузла у плечі.

— Я ж не від зла, а так, для забави, — виправдовувався хлопець. — А тепер бачиш, що вийшло, — струшував з широких штанів «запашний» бруд.

У відповідь стояла тиша. Борька обнишпорив увесь двір, нікого не знайшов. Роздратований, підійшов до Розаліни.

— Ах ти ж тварюко! — заніс брудного черевика над свинею. Та знову почув свист. Підтюпцем вискочив з двору і з криком: «Я розберусь з усім, що тут твориться!» — понісся додому.

— Ароматний хлопчик, — повела я носом.

— Ще й крадій, — додала Тамара. — Тепер знаю, хто тут господарює, коли нас удома немає.

— А тепер ходімо на річку, почуємо, про що там хлопці говорять, — запропонувала я. Та ми їх там не знайшли.

Спала жара. Звечоріло. Друзі Миколи, як завжди, збиралися на лавочці, що стояла у бузку. Ми з Малькою знову забралися на клен. Хлопці гомоніли між собою, було все тихо і мирно, поки не з'явився Борька. Він зразу ж розпустив руки, розмахував ними перед Миколиним обличчям.

— За такі речі по пиці треба давати, — не вгавав він. — У багнюці викупався...

— Хто де хоче, той там і купається, — зареготав, нічого не підозрюючи, Микола.

— Мене теж свистом приманював, — набичився Андрій.

— Хлопці, чи ви обараніли! Я ж на річці був...

— Нічого не кажи, так свистіти тільки ти можеш, — махнув кулаком Борька. Внизу почали тріщати кущі.

Над головами хлопців, мов грім, пролунав сильний свист.

ЧУЖІ

— Аби була у чобітках, то сніг під ногами скрипів би, — подумала Олена, лишаяючи за собою сліди ганчіркових обгортки.

Усе тут якесь дивне — гори, ліси і зорі — високі й ясні. Дівчина глянула на небо: хоча б місяць сховався. Бач, як видно! Зараз би ніч темну, українську. Не так би страшно було красти. З цією думкою аж оглянулася — нікого не видно. Олена підійшла до паркану, відхилила дошку, і її худеньке тіло прослизнуло на територію електростанції. За два кроки — гора вугілля. Олена звично забралася на її схил, витягла з-за пазухи великої куртки торбу і почала вибирати серед пороху найбільші шматки вугілля. Наповнила її і почала обережно, аби не наробити шелесту, повзти вниз на животі. Підтримувала ношу, щоб нею не торохтіти. Ноги торкнулися землі. Ступила крок.

— Ой, — скрикнула. Тут, поруч, стояв кремезний чоловік із випуклим лобом, глибоко посадженими очима і густою сивою бородою. Завмерло все всередині, залякли ноги. Переляк скував усе тіло. Очі були прикуті до сторожа.

— Воровала?! — чи-то запитав, чи ствердив бас.

Оленка закивала головою. Їй було моторошно не тільки від цієї несподіваної зустрічі, а ще й від то-

го, що чула страшні розповіді про цього завжди сердитого діда. Чекала розправи над собою.

— Высыпай...

Оленка нагнулася над торбою, тремтячими руками розв'язала зашморг і висипала вугілля.

— Чья будешь?

— Ева, аваку... — запиналася дівчина.

— Иди.

— Куди?

— Домой...

Вислизнувши у знайому дірку, Олена швидко віддалялася від місця події. По її схудлих щоках збігали великі сльози. Вона лаяла Гітлера, війну, тих, хто забрав у неї тата й маму. Плакала тому, що завтра в їх землянці, куди поселили евакуйованих, знову буде холодно. По стінах, як зараз по щоках сльози, збігатимуть краплі, з'єднуючись у невеличкий потік. І знову мерзнутимуть її сестрички. А що сказати сусідці Тоні, яка завтра вранці з'явиться з невеликою мисочкою і попросить вугілля. Бо її маленькому хворому Петрику холодно. Оленка неначе бачить великі, сумні, не по-дитячому розумні очі хлопчика з синцями під ними. І ще рясніші сльози падали у сніг. Хто придумав війну, щоб вони покинули рідне село і жили тут, на Уралі, далеко від домівки. Серед чужих людей.

Мороз щипав за щоки, заповзав під одєжину, а ноги несли до житла.

Поріг переступила, коли сестри послули, а в плиті ще жевріло вугілля, віддаючи тепло убогій землянці. Забулась у сні й Олена.

На світанку розбудив тихий, але настирливий стук у шибку. З-під блаженької ковдри висунули кирпаті носики всі три сестри.

— Хто там? — запитала Олена, глянула у вікно і відсахнулася. Вона впізнала нічного сторожа. Він робив кругові рухи рукою. Запрошував вийти.

Сама не своя, Оленка накинула на плечі куртку, вступила у старенькі черевики і вийшла на двір.

— Куды высыпать? — бородатий чоловік показав на два домашні з латками мішки, які рядочком стояли на саморобних санях.

— Сюди, ось сюди, в сіни...

Від голоду і щастя в Олени паморочилося у голові.

— Воровать, дочка, нехорошо, — сказав дідусь і пильно подивився в очі дівчини. — Может, и моим кто-то поможет.

А коли взявся за хвіртку, повернувся до Олени:

— Когда уголь в тепло да в дым уйдёт, скажешь...

ЗАПИСКА

Школа. Полудень. До їдальні залетіла дівтора і кинулась у куток до стосу тарілок. Повсідалися за довгим столом в очікуванні обіду. Усім було весело. Жартував-сміявся крутько і непосидько Віктор. Він випромінював свою енергію, стріляючи ясними очима на хлопців та дівчат. І раптом глянув на Віру, що сиділа навпроти. Лише у неї не було тарілки. І, мабуть, тому на обвитому зажурую обличчі, під надломленими бровами, жалібно тремтіли вії, печалилися припухлі маківки губ, а на щоці самотіла ледь помітна ямочка. Їх погляди зустрілися. У Віриних очах була така туга, що дивитися у них було нелегко, дитяча зворушливість, наївність і ще щось незрозуміле, що зробило дівчину такою близькою.

У Віктора неспокійно забилося серце. Його душа по самі вінця була переповнена невідомою до цього ніжністю. Він мовчки посунув свою тарілку через стіл. Підхопився. Довготелесий, злегка клишоногий, попрямував до кухні.

— З якого це ти дива таким увічливим став? — єхидно кинув Петро, коли той повернувся на своє місце.

— А ти що, не знаєш, вона ж не вмє штовхатися ліктями, — наїжачився Віктор і подивився на Віру: на її щоках стало тісно рум'янцю. Та Петрові було

не до розмов. Баба Векла вже вправно працювала ополоником, супроводжуючи кожен його порух жартами та приказками. Поступово галас вщухав.

Віктор невідривно дивився на однокласницю і дивувався, як це він раніше не помічав тиху задумливу дівчинку, таку тендітну, принадну. Віра ж під поглядом волошкових очей ніяковіла, низько схиляла голову, червоніла.

— Пригаси вогонь, бо не лише себе, а мене спалиш, — кліпнув Петро білими віями. — Чому витріщився на дівчину? Краще на свій піджак поглянь, капуста і буряк начіпляв.

Віктор байдуже відмахнувся. З цього дня він крутився біля Віри. На всіх перервах хотів бути поруч, очікував після уроків, нервував, коли до неї підходили хлопці. Довіряв лише найкращому другові Петру. Разом із ним тримали для неї місце у переповненому кінотеатрі. Вона сиділа між ними, а він був радісний і щасливий.

Одного разу, розповідаючи про щось Петру, поклав свою руку на спинку Віриного стільця. Не помітив, як вона подалася наперед, виструнчилась. Як завжди, більше поглядав на Віру, ніж на екран, а вона жодного разу не глянула у його бік, і, коли увімкнули світло, не дивлячись на нього, швидко попрямувала до виходу.

— Не ходи за мною, якщо ти такий. Я з тобою більше не дружитиму, — поруч із ним стояла недоступність.

Вітя мерзлякувато повів плечима, мов серед літа за комір йому сипонули жменю снігу. Він не міг зрозуміти, що сталося. Різко повернувся так, що аж підбори вгрузли у пісок. Додому поніс смуток і роздуми.

— Петю, — я не знаю, чому вона образилася, — ділився своїми думками з другом. При цьому і без того хрипливий голос став ще більш глухим. Разом згадували, про що говорили у кінотеатрі. Віра розповідала, що любить пиріжки з кислою капустою, в які мама підкладає кілька вишень, а він — із сиром. Не могла ж розсердитися за те, що смаки різні. Ще і ще раз перебирали у пам'яті той вечір і не могли пояснити поведінку дівчини.

— А ти у Мальки запитай (так звали Тамару, найвірнішу подружку Віри), — порадив Петро, — а ще краще — напиши записку.

— Яку? — у волошкових очах Віті промайнула надія.

— Попроси вибачення, дівчата це люблять, — авторитетно заявив Петро.

Наступного дня провулком, де жила Віра, велосипедом нісся Петро Шевченко.

— Вір-о-о! — ще здалеку гукав хлопець. Дівчина вискочила на дорогу.

— Візьми, — витягнув руку Петро. У долоні Віри опинився аркуш паперу.

— Записка, — подумала Віра, і ця думка обпалила її всю.

Вона знала, що однокласницям уже писали їх, а у неї це було вперше. Аби ніхто з домашніх не здогадався, вийнула червоною спідничкою аж край городу так, що бадилля картоплі било по струнких ногах, а соняшники повитягували вслід голівки, немов хотіли заглянути їй через плече. Вона розсміялася. Заховалася за розлогий кущ смородини. Коли серце трохи вгамувалося, розгорнула папір із шкільного зошита і прочитала: «Віронько, вибач, я більше так ні-

коли робити не буду. Вітя». Це була перша в її житті таємниця. Вона хвилювала, бентежила, вражала. Оговтавшись від такого потоку почуттів, вирішила заховати записку під подушку. Непомітно зайшла до кімнати. Поклала її під перину й пішла поратися до курчат. Подумки перебирала зміст написаного. Було водночас приємно і лячно.

— Та мама ж знайде там записку, і буде такий сором, — подумала і зірвалася з місця переховувати її. Вирішила, що найкращим місцем для схованки буде книжка, встромила між аркушів «Тихого Дону», але знову думка не давала спокою: знайде хто-небудь, і розмов не оберешся. Рішення прийшло несподівано — закопати на клумбі, яку сама доглядала. Аби не бачила мама, зарила її в ямці і закидала сухою землею.

Роки спливають швидко. Віра йшла вулицею міста. Її обігнала машина. Зупинилася. З неї вийшов кремезний чоловік і посунув на неї. Підхопив, закружляв навколо себе. Навпроти сяяли волошкові очі.

— Віт-я-я, Віронь-ко, — неслися два голоси назустріч один одному.

— Як ти мене впізнав? — бентежилася жінка.

— Серце підказало. Яка ж ти гарна! І не змінилася, — радів Віктор.

— Як не змінилася? Колись розсердилася на те, що руку поклав на спинку стільця, а зараз ось що дозволяю, — розливалася срібним сміхом жінка.

Та Віктор майже нічого не чув, бо тримав на руках своє перше кохання. Для них нікого і нічого не існувало. Їхні очі зоріли.

БРАТ

У мене є брат. Він старший. Нам добре вдвох, бо завжди є з ким гратися. Часом мені здається, що інакше не може бути. Брат у мене, як кажуть усі, унікальний. Йому хочеться спробувати все робити самому, та його ініціативу стримують батьки. Добре, коли вони вдома, тоді Мишко майже не робить шкоди. Та варто мамі на базар піти, а татові на роботу, таке утне, що всі сусіди за боки хапаються.

З самого дитинства він узявся освоювати професії перукаря, шевця, банкіра. З першою впорався без проблем — вилив на мою голову пляшку чорнила. Від цього на фіолетовому обличчі моя білозуба усмішка стала ще яскравішою. Швейна справа підкорилася вмить. Тільки-но мама пішла з дому, як Михайлик увівся за машинку і піймався, як на гачок риба. Прохромив шкірку великого пальця голкою. Його вереск довго стояв у моїх вухах. З банківською справою впорався легко. Знайшов цілу жменю монет і засовував їх до рота не лише собі. Та я втекла, а він ковтнув одну з них. Плакав до тих пір, поки вона не випала. Але не з рота.

Мишко вважав себе великим маминим помічником. І, коли вдома не було батьків, вирішив зробити велику справу — помазати стіни. Для цього він узяв

землю у горщиках, де росли квіти. Ось таким він був. А я його то любила, то ні.

Особливо сердилася, коли він з'являвся на вулиці у той час, що і моя молодша подружка Светка. Вона сусідка. Ми з нею ховалися у тінь її старенької, під солом'яною стріхою, хати і, розіклавши ляльки, починали гратися у дочки-матері. Та тут як тут, мов прив'язаний до мене ниткою, з'являвся мій брат Михайло. Нам хотілося бути вдвох, тому наганяли його з нашої території — шматка землі, де росли лапасті лопухи.

— Дівчачур, — ображала Мишка Светка і сверлила його чорними, як пасльон, очима.

— Вісім дівок, один я, куди дівки, туди й я, — підпрягалася до її слів і повністю була впевнена, що тут потрібні тільки я і подружка.

— А я батьком буду, — вперто пропонував мій лисоголовий брат.

— Нам він не потрібен, — упевнено сказала Света, — бо батько горілку п'є і маму б'є, а діти плачуть...

— Ніколи не буду пити, — запевняв брат і брав на руки нашу ляльку, пестив її, вкладав спати на великий лист лопуха, дбайливо прикривав від сонця. На червоних вустах пухкенького, мов ангелочок, братика, сяяла усмішка.

Ми помирилися з Мишком, і у нас виходила гарна дружна сім'я, де я виконувала роль доньки. Та не завжди у нас бувало так. Особливі війни розгорталися, коли зі мною хотів гратися сусід Микола. Його сестри давно повиростали, і він особливо цінував моє товариство. Ніколи не визнавав третього гравця. Він — чоловік, я — дружина, і ми будували своє житло.

У чорній жирній землі Микола викопав ямку, збудував хату. Це було невеличке заглиблення з рівною долівкою, столом, канапкою, ліжком і навіть піччю. Я спостерігала за його роботою: яке все було мініатюрне, гарненьке, мов маленька копія його домівки. Мені теж хотілося щось зробити для прикраси, та земля у моїх руках була неслухняною — пересихала і розсипалася на шматочки. За нашою грою здалека спостерігав брат. Микола не дозволяв наближатися йому. На довгастому обличчі хлопця немов хмари ходили. З очей сипалися іскри. Він проганяв Михайла. Той ображався і починав кидатися грудками. Микола відбивав атаку. Я стала його спільницею, бо не хотіла грати з братом. Тепер я його не любила, бо поряд був Микола. Мишко заховався за нашу хату і покликав маму на допомогу.

— Нехай Люда йде додому, — канючив він, таким чином намагаючись повернути мене, мов свою власність, додому.

— Людмилко! — погукала мама. Скоріше не для того, щоб я була у власному дворі, а для того, щоб ми не відволікали її від роботи.

— Мама сказала, щоб ти йшла додому, — у голосі брата з'явилася впевненість.

— Нехай грається з нами, — запропонувала Миколі, — бо спокою не буде.

— Нехай, — неохоче погодився він, не бажаючи ділитися моїм товариством.

Мишко несміливо розглядав творіння сусіда і навіть взяв до рук мініатюрне ліжечко. Микола кинув на нього сердитий погляд, а потім ударив по руці:

— Не чіпай!

Ліжко впало на землю і розсипалось. Мишко нагнувся, щоб його підняти, втратив рівновагу, і його нога наступила прямо на будиночок. Хлопці вмить зчепилися між собою. Перед очима замерхтіли їх ноги та руки. У мені завирувала гама почуттів. Ще кілька хвилин тому я майже ненавиділа брата, тепер, коли його вищий на голову Микола підім'яв під себе, у мене аж дух забило: як же це так — б'ють мого рідного братика. Я кинулася у клубок, рознімала хлопців і боляче за щось гризонула Миколу. Він відпустив братика. Пововтузившись ще трохи, ми звелися на ноги. Хлопці, мов два непримиренних півні, стояли один напроти одного, важко дихаючи. Микола, потираючи руку, кинув на мене сердитий погляд. Я ж дивилася на те місце, де ще хвилину тому був наш будиночок.

МЕЖА

Я проводила уроки журналістики, намагалася робити так, аби вони були цікавими. Ми полемізували. Часто пріоритетна думка була за школярами, а я при цьому почувалася диригентом невеликого злагодженого колективу.

Особливу радість викликало те, коли хтось із учнів друкувався в газеті. Тоді приносила публікацію до класу — всі разом читали її. Таке було часто, бо три дівчинки мріяли про журналістську професію. Я радила їм писати до газет, збирати всі публікації, які свідчитимуть про їх уміння володіти пером, і додавати до вступних документів. «Це може допомогти при вступі до вищого навчального закладу», — радила дівчатам.

Я побачила надрукований матеріал своєї учениці в обласній газеті. Це була талановита гімназистка, висока, худенька, мов стеблинка, Марійка.

— Почитай, — простягла газету дівчинці. Та раптом побачила, як весела, говірка, впевнена у собі учениця неначе зібралась у болючу грудочку і вперто сказала: «Не буду!»

— Давай я прочитаю, — першою запропонувала найкраща подружка Світлана.

— Читай, — дозволила їй і зазначила, що вже кілька уроків вони сидять за різними партами. Марійка — частіше з таким, як і вона, струнким, Романом.

Ось і зараз вони нахилилися один до одного, витягнувши шії, й обмінювалися фразами. Марійка, нагнувши голову, малювала у зошиті.

А тим часом, звівши на переніссі золоті косички брів, Світлана почала читати. Я сіла за парту і стала слухати рівний голос учениці. Чим більше вона говорила, тим приходила до висновку, що у такому стилі серед міських журналістів пише лише одна людина. Фрази були такими, немов у руках тримав не легке перо, а плуг, яким перекидав скиби мокрого чорнозему.

Я поглянула на Марійчині маленькі плечі. Здалося, що вони стали ще вужчими. Дивувалася цій зміні. Адже вона була здібною, їй підкорялося перо. Писала непогані матеріали. І навіть створила власну передачу на студії телебачення.

Коли Світлана дочитала, я запропонувала: «Давайте обміняємося думками». Першою почала Світлана.

— Матеріал мені сподобався. Він глибокий, цікавий, є чітка позиція автора, — впевнено говорила учениця. — Уперше читаю рецензію, яку написала Марійка. Навіть не підозрювала, що вона володіє таким стилем.

Тоненьку руку підняла Неллі, розумна розважлива дівчинка.

— Відверто скажу, що мені більше подобаються телепередачі, які готує Марійка. Остання — про урок зарубіжної літератури у нашому класі — зроблено професійно, а мова легка і гарна.

— А я так і не зрозуміла, про який спектакль ідеться, — підвела темні очі Віталіна. — Розкажи, бо я так і не потрапила до театру. Це, гадаю, буде цікаво всім.

Марійка стрімко підвелася, розправила плечі, по яких заструмилося довге світле волосся, розвернулася до однокласників і заговорила тихо, повільно, ніби зважуючи свою думку.

— Я не писала цієї рецензії. Згодилася, щоб поставили мій підпис для кількості публікацій, — твердо промовила дівчина.

У класі стояла тиша. Учні ловили кожне слово. Роман, чорноволосий, чорноокий зі світлим блиском, аж пірнав у Марійчині очі.

Вона ж, виструнчена, немов переступила межу між дитячим і дорослим життям, твердо сказала:

— Я не подаватиму цю рецензію до приймальної комісії.

ГАМАНЕЦЬ

Люсі не встигла отямитись, як опинилась за ґратами. Це була темна, брудна, з двома нарами і туалетом у кутку камера попереднього слідства. Тут стояло тяжке сперте повітря. Світлоока і світлокоса дівчина в елегантному вбранні, яке обтягувало гнучку статуру, з тонкою талією та пишним бюстом здавалася самотньою квіткою на зораному полі. Вона міряла кроками невелике приміщення, вистукуючи високими підборами по кам'яній підлозі, їй нудило, страх не давав зібратися думкам.

Ще годину тому все було по-іншому. Люсі тихо відкрила ланцюжок чужої сумки, Гриша легко витяг гаманець. Але не встигли відійти від «клієнта», як почули крик і погоню. Гриша щез, мов легка хмаринка, а Люсі опинилась у міцних лапах кремезного чолов'яги. А тепер ще й в обіймах чужих стін. Це лякало, її міліція затримала вперше.

Красти почала давно, запускаючи руку до чужої кишені, пускала у хід жіночі принади, якими щиро обдарувала природа. В основному це були чоловіки, які так задивлялися на бюст, ледь прихований під прозорою кофтинкою, що втрачали разом із пильністю гаманці. Особливо це вдавалось у переповненому транспорті. Та одного разу хтось міц-

но взяв за руку і вивів на зупинку. Ноги підкосилися. Проте швиденько взяла себе в руки, бо хлопець не знімав галасу.

— Ніяких шалав на своїй території терпіти не буду. Це перше й останнє попередження, — дивлячись у вічі, суворо сказав він.

Хлопець був гарним, чорнявим, із віночком темних вій навколо сірих швидких очей. Люсі відчула: їй загрожують лише словами, зрозуміла, що перед нею «колега», і швиденько пустила у хід свої чари.

Та швидше потрапила сама у полон кохання, бо вже за місяць порозганяла всіх дівчат, що крутилися навколо Григорія, і Зойку-реанімацію, яка отримала таке прізвисько за те, що врятувала майже мертвого хлопця, коли його добряче побили. Тепер Григорій працював у парі з Люсі. Клявся у коханні. Та коли дівчина говорила про заміжжя, охоче кивав головою, але сам не любив такі розмови. Люсі була захоплена своїм почуттям так, що сліпо йшла за ним на будь-яку справу. В основному, вешталися на ринках, де штовхалося багато людей, а таких, що «ловили гав», хоч греблю гати. І, як казав Гриша, роботи непочатий край. Та виявилось, що вона може закінчитись так, як сьогодні — на міліцейських нарах. Проте Люсі з презирством глянула на ліжко, де у якомусь лахмітті лежала жінка.

— Чого мотаєшся, мов стопарик перед алкашем? — прозвучав скрипучий голос. — Тут поспішати нікуди, залазь на нари, — запропонувала однокамерниця.

Та не встигла дати відповідь п'яничці, що світила підбитим оком, як гримнув засув. На порозі стояв розповнілий сержант.

— На вихід, — націлив на Люсі презирливий погляд.

Невпевненою ходою долала вузький темний коридор, у голові туманилося, від страху німіло серце, пересохло в роті. У кабінеті було душно, гамірно. Одноразово за трьома столами працювали слідчі. Валентин, як і його колеги, чекали на нове приміщення, до якого ось-ось мали переселити райвідділ. Роботи було так багато, що ніколи й голови підвести. Проте він це зробив, коли до кабінету завели Люсі. Підхопився на ноги так, що ледь не перевернув стілець.

— Сідайте, — запросив, мов були не в слідчому кабінеті, а в ресторані. І без того великий рот ще більше розплився в усмішці. Біля серця щось ворухнулося, тіло затремтіло.

Зціпивши зуби, щоб не віддавали дзвоном, Люсі спробувала граціозно опуститися на брудний стілець, ніби на трон. Досвідчений погляд та жіноча інтуїція підказали, що хлопець у її полоні.

Валентин сам дивувався своєму неживому голосу, здавалося, що не дівчина, а сам перебував під слідством. Допит став схожим на задушевну бесіду. Його треба було закінчити, та він все чіплявся за якісь деталі, щоб зайвий раз бачити її неспокійні волошкові очі, бархатисте бліде обличчя, на якому час від часу з'являвся рум'янець, слухати перелив голосу, що звучав, немов струмок.

Сержант відвів підслідчу до камери, однак душа Валентина так і кружляла навколо дівчини, незважаючи на купу невідкладних справ. Брався за роботу, та куди б не дивився: всюди світився дівочий погляд. Перечитував протокол і думав, як би знову поговорити з Люсею.

Порівнював із однокласницями та однокурсницями — стрункими, схожими на тополі, розкішними, гарними — та жодна не зачепила його серце. У душі нічого не озивалося, хоча від залищань відбою не було. А тут від одного погляду все одразу ж змінилося.

Безлюдними стали коридори. Один за одним колеги покидали кабінети. Валентин нікуди не поспішав. Безцільно перегортав папери, а коли у відділенні залишились лише чергові, поспішив до камери, де знаходилася Люся. Вона чекала цієї зустрічі. Легкою ходою направились до виходу.

— Ключиця ходяча, — прошипіла п'яничка услід дзвінким крокам дівчини.

Тепер, коли Люся була поруч, кабінет не здавався таким обшарпаним, тісним. Не сказавши ні слова, вони кинулись в обійми, обпікали один одному обличчя гарячим диханням, вуста злились у полум'яному поцілунку. Та раптом хлопець відчув, як дівчина вся обм'якла, її ноги підкосилися, руки безпомічно обвисли. За якусь мить вона вже лежала на підлозі. Збентежений Валентин бив її по обличчю, кинувшись до вікна, відкрив квартиру. Потягнуло вечірньою прохолодою, але Люся не приходила до тями. З переляку у слідчого на чолі виступив холодний піт. Гарячково згадував, у кого бачив ліки від серця, потім миттєво кинувся до сусіднього кабінету.

Повернувся з пляшкою корвалолу, завмер. У кабінеті нікого не було. Знесилено опустившись на стілець, тупо дивився на відкриту квартиру. Разом із Люсею щезла і її справа. Валентин знав, чим це для нього може скінчитися.

А тим часом тінистою вулицею стрімголов бігла дівчина, тікала подалі від міліції. Ноги самі принесли

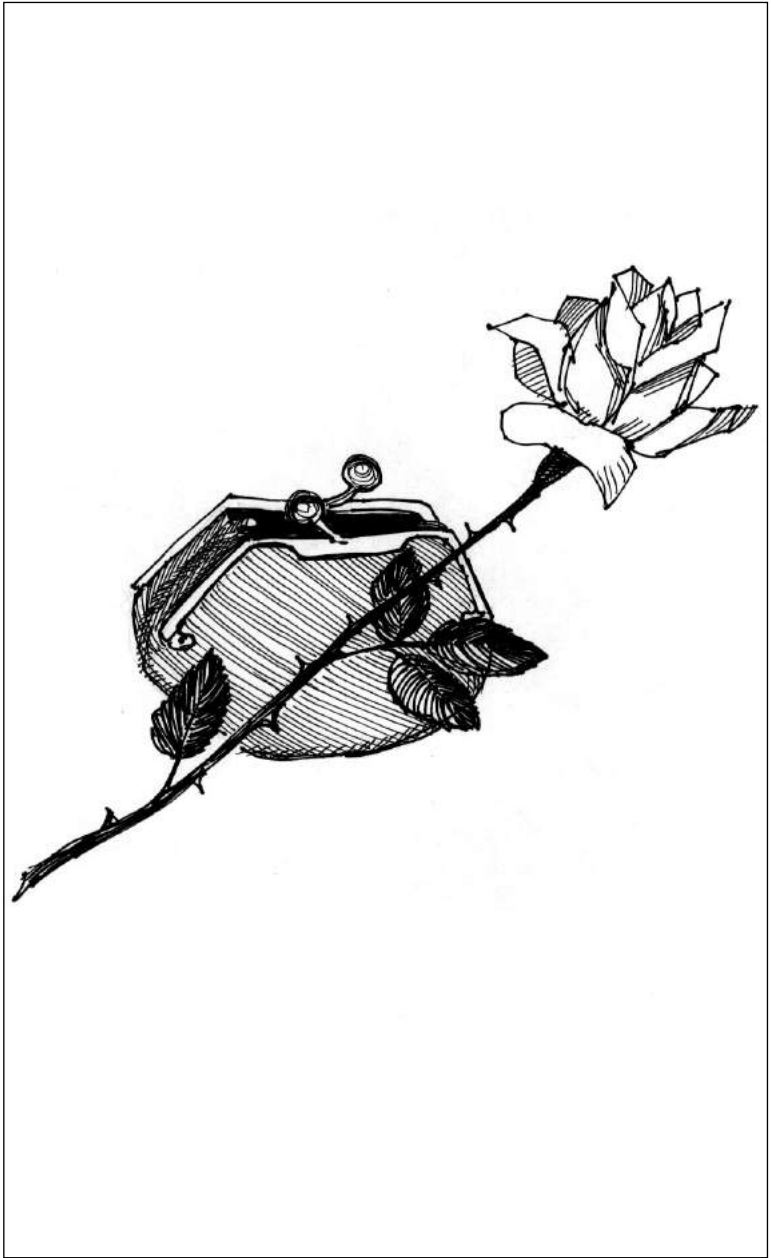
до будинку Григорія. Цілу ніч тинялася вона під його вікнами, та вони були темними. Вранці пішла на Залізничний ринок, ризикуючи потрапити на очі міліціонерів, і все ж бажання побачити коханого перемагало страх. Закралася думка, що він пішов виручати її. А вона тут, на волі, уявляла, як зрадіє зустрічі, і від цього аж мліла. Пірнула у натовп. Не повірила собі — помітила знайому шевелюру. Пробралася поближче. Побачила, що поруч стояла Зоя. Хлопець показав їй поглядом на сумку так, як робив це разом із нею. Земля загойдалася під ногами, від хвилювання закалатало серце. У першу мить хотіла кинутись на обох. Гнів загорівся в очах, та вона згасила його. Пробиваючись крізь натовп, нарешті вибралася з базару. Бездумно попленталася вулицею, а мимо, вибиваючи свою одвічну мелодію, проносилися трамваї, кудись поспішали люди... Чомусь згадувала слідчого, його проникливі розумні очі. Опам'яталась біля приміщення міліції. Знайомий сержант підняв густі брови:

— С-сука, — кинув в обличчя, — через тебе такого хлопця з роботи вигнали. Геть звідси!

Невпевненою ходою, нахиливши голову, йшла на трамвайну зупинку. На душі було гидко, як тоді, коли п'яні батьки вигнали її, ще зовсім дитину, з дому, а вона знайшла гаманець. У шлунку засмоктало — страшенно захотілося їсти. Тремтячими руками відкрила несподівану знахідку, але там було порожньо.

Потім помітила, як зупинився трамвай, а в розчинених дверях — розкішний букет квітів і усміхнене обличчя Валентина. Люся, відскочивши у бік, спробувала тікати. Валентин, легко зіскочивши зі сходинки, наздогнав її, схопив за руку і радісно простягнув букет:

— Це тобі...

ЖОРА

Щастя і горе, розкіш і злидні, радість і сум, достаток і нужду — все це я пережив за своє коротке життя, дякуючи одній людині, моєму Дмитрові. Зовсім маленького приніс мене додому і, витягнувши з-за пазухи, простягнув дружині.

— Яке гарненьке кошенятко, — захоплено вигукнула Світлана і наблизила його до повних вологих вуст. Я понюхав їх, але вони не пахли молоком. Проте мені його давали. На кухні, у кутку, поставили тарілочку. Там же поклали пухнасту невеличку підстилку, та мені це не сподобалося. І вже ввечері Світлана і Дмитро спостерігали, як я рішуче забрався до їхнього ліжка й вмостився поближче до шовковистого волосся господині, яке так нагадувало мою пухнасту маму.

Згодом я спав, де хотів. Дмитро любив, коли я мурчав на його грудях. Тоді його рука гладила мою спинку, а я солодко заливався піснею.

Добре запам'ятав правила, за якими треба було жити у порядній сім'ї. Лише один раз поліз на стіл, де лежало м'ясо. За це отримав перший урок: Дмитро боляче дав під хвіст, і я зрозумів, що ласий шматок швидше отримаєш, якщо довірливо потрешся об ногу господаря. Другий урок одержав від Світлани, коли готував собі місце для туалету за плитою. Звід-

ти витягла за загривок. Кинула під ванну, де стояла моя коробка. Відтоді я знав усі правила, яких має до-тримуватися інтелігентний кіт. У мирі й дружбі у нас проходило життя.

Уранці я разом із господарями снідав, а тоді про-воджав до порогу. Цілісінький день тинявся по квар-тирі, спав, а увечері чекав їх з роботи. Тільки-но від-кривався ліфт, я вже відчував, що прийшли вони.

— Жора, ну що ти так горлопаниш, — обзивався ще за порогом Дмитро. Я стрімголов біг назустріч, стрибав йому на плечі, а потім ліз до Світлани на ру-ки. Від радощів мені хотілося співати одразу всі піс-ні, що я знав. Заспокоювався лише тоді, коли лягали спати. Краще б вони ніколи нікуди не йшли. Але, либонь, так не можна жити, бо ж у сумках та пакетах завжди приносили щось смачне. І навіть інколи «Ві-скас». Хоча мені більше подобалися риба та м'ясо.

Зміни, що сталися зі Світланою, помітив не ли-ше я. Вона округлилася в талії. А Дмитро тепер частіше, ніж мене, гладив її живіт і ніжно розмовляв з кимось. Мені навіть здавалося, чи не з'їхав він часом з глузду. Але це було не так, бо згодом і я побачив, з ким гово-рив господар. Це був маленький хлопчик, якого він приніс з пологового будинку. Тепер купали його ве-чорами, говорили гарні слова, гралися. А я немов став для них нерідним. У мене закралося недобре передчут-тя, бо тепер ніхто не бавився зі мною, не тягав переді мною нитку з паперовим бантом. І навіть не звертав увагу, коли я забирався на телевізор, намагаючись ла-пою піймати м'яча, що ганяли на екрані футболісти. Нічого, здавалося б, у моєму житті їх не цікавило. Тіль-ки і бачив — припадали біля свого Вовочки. У мене на-віть план визрівав: як би йому насолити.

Вночі, коли всі заснули, я заліз до колиски. Там було тепло і сухо, а від Вовчика пахло молочком. Чомусь у мене пропало бажання кусати його. Так і заснув поруч, але виявилось, що від нього може пахнути чимось неприємним. Тоді підійшов до ліжка й обережно лапою збудив Світлану. Вона мене зрозуміла, і її голос став медовим. Я ледве стримував радість. Гордо тримав голову і прями вухами, коли Світлана вранці розповіла Дмитрові про нічну пригоду. Господар, як і колись, тримав мене на руках і гладив шию. Я її витягував наперед і був безтямно щасливим. Тепер, щоночі, повторювалося те ж саме.

Мене називали помічником, і стало зрозуміло: в одній квартирі дружно можна жити всім. Володя ріс. Разом зі Світланою ми водили його на прогулянки. Спочатку я боявся ліфта. Навіть не підозрював про свою клаустрофобію, але потім звук. І навіть зрозумів, що на вулиці не потрібно унітазу, а ще — там є такі ж коти та кішки, як я. Та я в їхній бік і вухом не вів. Завжди ходив з гордо піднятим хвостом. У всьому виявляв самостійність, що навіть сусіди здивувалися, бо я ж часом сам їздив ліфтом та безпомилково знаходив свій восьмий поверх і рідні двері. Ще б пак! Адже за ними жила і любила мене моя сім'я. Правда, Володька, білоголове, як кульбаба, хлопчєня, коли був малим, смикав за вуса та хвоста, та я легенько бив його лапою, не випускаючи кігтів. А тепер, коли вже став майже дорослим, бавиться зі мною, тягаючи нитку з кулькою на кінці. Нам завжди весело. Так ми і прожили б у щасті, розкоші й достатку, аби не...

Якось у нашій квартирі з'явився він. Невисокий. На зозулястому обличчі застиглий погляд темних

очей, обвислі плечі. Я здригнувся всім тілом, бо відчув: до нас прийшла біда. Від хлопця несло не горілкою, як часом від Дмитра, а чимось майже невимимим, терпкуватим-солодкуватим, заманливим запахом. Хлопець викликав у мене злобу, нестримне бажання вчепитися пазурами у бліде обличчя. Та так хотілося лише мені. А господар у цей час про щось говорив з Тимофієм на кухні. А потім я все частіше і частіше від Дмитра відчував цей ненависний запах. Світланині ясні, як у дитини, очі з кожним днем ставали сумнішими. Часом вона плакала, а одного разу вирвала з рук пакетик з білим порошком і стала топтати його ногами. З-під каблука вилетіла підозріла хмаринка. Я нюхнув її. Досі пам'ятаю, як мене нудило, як вивертало всі кишки, як ноги ставали м'якими, а голова наповнювалася дурманом. Я втрачав сили і свідомість.

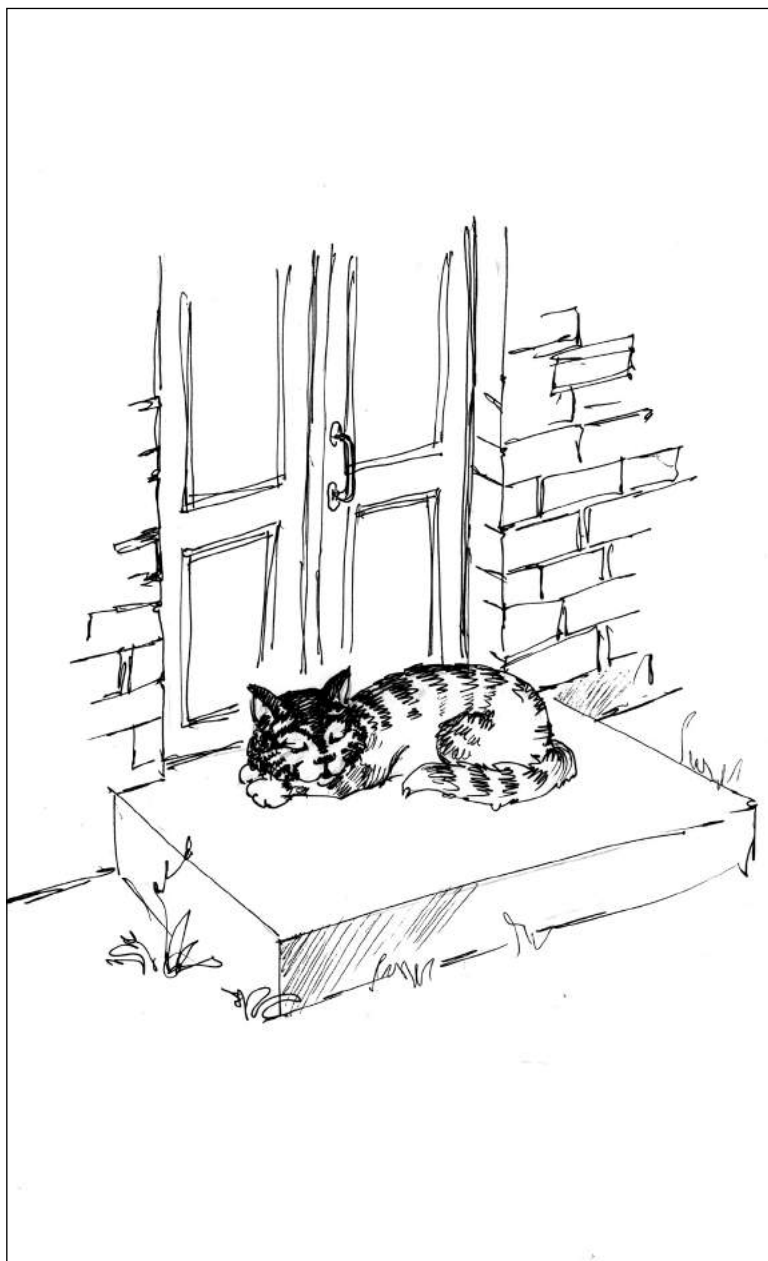
А мій господар Дмитро, колись веселий і добрий, почав перетворюватися на зовсім іншу людину — безвільну і байдужу. Він перестав ходити на роботу, виносив з дому речі й продавав їх. Світлана з Вовчиком усе частіше не ночувала вдома. Тоді до Дмитра приходили якісь люди, від яких несло отим гидким запахом, а в кімнаті повітря ставало терпким, хоч ножем ріж. Світлана боролася за здоров'я чоловіка — і до лікарів, і до знахарів бігала... Я часто спостерігав, як вона, напружена, бліда, з тугою промовляла, де ж узяти сили, аби зупинити Дмитра. Тоді я стрибав на її руки і ніжно притискався до плеча. Та, видно, їй було не до моїх пестошів. Не витримала — поїхала у село до своєї матусі, назавжди розлучивши з Вовчиком. А у мене залишилися щем і біль.

Згодом почалося ще страшніше. Забившись у куток під ліжку, я побачив, як з неживої руки, що зви-

сала додолу, з долоні випала якась річ. Я торкнувся її лапою і відсахнувся: вона була дуже гострою на кінці. Певно, в ній була якась страшна сила, що дуже впливала на Дмитра: він хапав усе, що потрапляло під руку і кудись біг, а повертався хворобливо збудженим, із затуманеними очима, довго спав. А вночі тягав з чоловіками якісь мішки з залізччям. Їх тоді кудись відносили. Казали сусіди, в яких я часом випрошував їжу, що Дмитро трощить ліфти. А ще більше стривожився, коли до квартири завітали люди у державних мундирах. Дмитра та його друзків заарештували. В одну мить я став бездомним і нещасним.

Тепер я знаю, що таке горе, злидні, нужда. Хочу любові, затишку, тепла і ласки. На кожного, хто заходить до під'їзду, дивлюся з надією: чи візьмуть мене до себе, чи дадуть шматочок хліба, чи обізвуться. Та частіше перед моїм носом з гуркотом зачиняються залізні двері під'їзду. Я вже знаю, що таке важкий носок чоловічого черевики, що таке спати у морозну ніч під відкритим небом, що таке голод, і як принизливо бути весь час прохачем. А ще — чекати. Чекати і сподіватися.

РУШНИК

Я простую вулицею села. Сонце пече нестерпно. Босими ногами ступаю у розпечену пилюгу, і мені хочеться дістати земної прохолоди. Я втішаю себе тим, що скоро стану на килим-спориш і відчую її. Мені лишилося недалеко. Іду туди, до тієї хатини, що стоїть на краю села, а причілкові вікна дивляться далеко у поле. Хата здається чайкою, що розкинула свої білі крила над урвищем.

— Тьотю Машо-о! — гукаю я, і мій голос далеко відносить луна близької балки.

— Тьотю Ма-шо! — повторюю я.

З будки виглядає Балкан. Він, розморений полуденною спекою, ліниво подає голос. А потім признає мене, вилазить з будки, радо махає хвостом.

На порозі стоїть статна висока жінка. Привітно усміхається.

— Заходь! — тітка бере мене за руку, лагідно гладить біляву голову прохолодною рукою. Нарешті мої ноги ступають на омріяний килим. Відчуваю, як вливаються нові сили.

Вона легенько підштовхує до дверей. З них пахнуло знайомим неповторним запахом різнотрав'я. Приємно шелестить трава.

Я відпочиваю, розповідаю про рідних. Ми сідаємо обідати. Тьотя Маша береться за звичну для себе

роботу — вишивання, а я вмошуюся на печі-лежанці і з великим задоволенням розглядаю стіни. На кожній по одному-два вишитих рушника. Таких я більше ніде не бачила. Кожна квітка має очі, заглядає до мене у душу. До запаху трави приєднується запах троянди. На її пелюстках бачу вранішню росу, ромашка киває до мене своєю голівкою. А вишитими полуницями хочеться поласувати. Простягни руку, зірви і...

У тітки вишито все: наволочки, простирадла, одяг. Ось і зараз вона примостилася біля вікна, перебирає нитки і поглядає на аркуш паперу. Я ставлю стільчик до її ніг.

— Тьотю, що ви вишиваєте?

— Портрет Шевченка.

— Розкажіть про нього.

Вона відкладає шитво і починає розповідати, що народився Тарас тоді, коли у нашій країні була панщина. Лиха доля спіткала талановитого хлопчика ще з дитинства. Залишився сиротою. Він ніколи не розлучався з олівцем, бо писав картини і вірші, у яких була любов до України, до бідного, але талановитого народу. Злидні переслідували його все життя. Та не втрачав ніколи своєї гідності, зберіг щире чисте серце.

Тітка говорила, а мені здавалося, що Тарас народився у такій же хаті, як у неї, ховався від злої мачухи у шовкуні, що по той бік дороги, а ягнят пас он там, на вигоні. І від цього він здавався мені дуже близьким. Я вбирала горе і біль, що випали на долю художника і поета. Можливо тому, що тітка говорила про це з тремтінням у голосі, особливим блиском в очах. Мені передавався її настрій, виникали сильні яскраві почуття до Шевченка, який прийшов у світ під яскравою творчою зіркою.

— Так, як і я, не зазнав справжнього кохання, — підсумувала вона розповідь. У її сірих очах зажура. Я відчуваю, що їх долі чимось схожі. А потім вона бере гітару. Ми обидві дивимося у причілкове вікно і ніби бачимо степ, ревучий Дніпро, зігнуті до самого долу тополі. І ніжний співучий голос звучить по-новому для мене.

— А чому ви вишиваєте Шевченка, тьотю Машо?

— Подарую... Школі.

Сутінки опускаються на землю. Я йду додому на інший кінець села і несу в своєму серці шматочок чогось дуже світлого.

Час біжить невпинно. Знову йду вулицею села. Нестерпно палить сонце. За руку веду доньку. Ми давно живемо у місті, і тому вона не може ходити босою, залишає у пілюзі відбитки своїх маленьких черевичків. Ми зупиняємося на краю села біля знайомого будинку.

— Тьотю Машо! — гукаю я, і луна відносить мій голос. З будки вилазить собака. Це не Балкан. І мені стає сумно.

— Тьотю Машо, — повторює моя донька.

На порозі стає тітка. Простягає руки до нас, усміхається і біжить назустріч. Вітаємося. Йдемо до хати по килиму-споришу, але не чуємо його прохолоди. І знову неповторний запах різнотрав'я. І рушники.

Ми говоримо. Обідаємо. Тітка береться за роботу. Я лежу на лежанці і розглядаю нові вишиванки, а дочка примощується на маленькому стільчику.

— Що ти вишиваєш? — запитує донька.

— Рушник.

— А навіщо він тобі?

— Не мені. Людям. Рушники майже у кожній світлиці нашого села.

— А тебе у школі цього навчали?

— Ні, невчена я, не було що взути й одягти, аби ходити до школи.

І розповіла про своє нелегке життя.

Вечір спускався на землю. Ми йшли вулицею, і в руках моя донька дбайливо несла вишитий рушник.

НІЖНІСТЬ

Купаюсь у твоїй ніжності. Я її відчуваю всім своїм серцем і тілом. Намагаюсь відповісти тим же. Не знаю, наскільки це виходить у мене. Адже те, що подарувала ти, не оцінюється, не вимірюється. Тому намагаюся відповісти таким же почуттям, намагаюсь бути твоєю частинкою. Можливо, тому що побачив те, що було поза увагою людей, які тебе оточують, — твою незахищеність, вразливість. За удаваною силою на самому дні блакитно-сірих очей побачив постійну тривогу. Ти йдеш у світ із добром, усмішкою, не відаючи, що одержиш у відповідь. Схоже, звикла до труднощів і прикросів. Ось чому захотілося захистити, відгородити від жорсткого і жорстокого світу, закрити собою, не дати торкнутися брудному, підлому.

Із задоволенням дивлюся на твою гарну статуру. Високі груди, тонка талія, в міру круглі стегна і точені ноги, маленька ступня. Тобі за сорок. Та чоловіки, і навіть хлопці, задивляються вслід, не підозрюючи, що перед ними не лише гарна, але й на диво чула жінка. На обличчі з ніжним овалом, як намальовані, повні уста, рівні, немов перла, зуби, розмашисті брови, а очі уважні й трохи сумні.

Я радий, що лише мені вдалося зрозуміти тебе. Тому, що ти моя половинка, яка колись загубилася

у безкінечності. Але я знайшов тебе. Ось ти — поруч. Тепер я розумію все так, як ти. Визнаю життя через твоє сприйняття. Я віддав себе цілком і повністю. Ти — це я, а я — це ти. Велике щастя жити у світі, створеному тобою. Наповнювати його особливими фарбами, вищим світовідчуттям.

Я схиляюся до твоїх колін тому, що дозволила любити. Очевидно, це вийшло, бо зрозумів дві істини: тобою не можна володіти, тебе треба кохати, тобі треба віддаватися до останньої клітини свого тіла. Тільки тоді твоє відгукнеться дивною піснею, відповідь на кожен дотик, на кожну ласку.

Можливо, навіть не в цьому річ. Адже ти — душа. Чиста, прозора, джерельна. Тільки злившись з нею, світ стає іншим. Тільки тоді у мою душу повертаються молодість, почуття, яких я ніколи не відчував, народжуються слова, яких я ніколи не вимовляв. І все це відповідь на твою ніжність. Я купаюся у ній. Ми — єдине ціле.

ХАТА

Павло знав, що завжди любив тільки Галю. Вона часто приходила у сни. Настільки була справжньою, що він розмовляв з нею, торкався її тіла. І від цієї близькості прокидався. Довго не розплющував очей, перебирав у пам'яті все, що снилося. Навіть намагався знову заснути, аби побачити продовження. Не хотів розплющувати очей, щоб не повертатися у реальність. Бо поруч лежала дружина.

Якщо таке траплялося під вихідні, Павло прокидався, одягався святково, а потім виходив на ганок ошатного будинку, обходив його ріг і опинявся перед маленькою хаткою.

Вона, приземкувата, зі сліпими вікнами, неначе зійшла з картини минулого століття. Павло щороку ремонтував її, привозив очерет і залатував дірку на даху, підмазував і білував. Сусіди дивувалися, навіщо Павлові ота хата, коли поряд такий будинок. Кепкували: «Запасний варіант тримаєш!»

Найбільше допікала дружина. Найлютішою ставала восени, коли орали городи. Трактора доводилося заганяти через сусідній двір. Тоді ламана лінія над її лобом виходила ще глибшою, а кінчик тонкого загостреного носа червонів. Вона кричала, що піджене бульдозер і за секунду покінчить з його дивацтвами.

По-різному сприймав це Павло. Коли байдуже вислуховував, коли мовчки йшов геть, а коли й огри-зався, та так твердо, що жінка розуміла — хати чіпати не можна.

Та хіба спадало кому на думку, що сюди він ходить до Галини, тут у нього побачення. Тут зводить себе з розуму згадками і мареннями. Все тут, як понад десять років тому, і стіл, біля якого вона поралася, і ліжко, яке пам'ятає їхнє кохання, і скриня, в якій лежало її придане. Та яке там придане — просто речі Галини. А ще — фотокартка. Збільшена. Щоб можна було добре роздивитися волосся, губи, які часто склалися у дитячу усмішку. Й очі. Щоразу вони були різними: лагідними, веселими, стривоженими, сумними.

Він ніс у собі спогади про її швидкі рухи, легкість ходи, про те, що роботу вона виконувала, ніби граючись. Співала вона — і наче все навкруги співало. Він не міг на неї надивитися. Тому прибігав на ферму, де працювала його Галинка, забивався у темний куток і звідти милувався коханою. У кирзових чоботях, фуфайці, вона все одно здавалася казковою принцесою. Павло соромився свого почуття, бо багато ще не розумів у свої неповні двадцять років.

Спогади, спогади... Вони розворушують душу і дратують думкою, що сам не зумів зберегти кохання, сам розбив своє щастя.

Минали роки. Одного разу побачив Галину. Вона йшла вулицею села. У серце неначе увігнали розжарений клинок. Воно закалатало, мов скажене, а Павло від болю трохи не закричав, бо Галя була не одна. Високий ставний чоловік підтримував її під лікоть. Пшеничне волосся розсипалося по округлих плечах.

Вона промінилася. Значить, їй було добре. Так добре, що вона навіть не помітила Павла.

Він тієї ночі не ночував у новому будинку. Довго крутився у ліжку, в якому зазнав справжнього кохання. Перебирав у пам'яті їхнє коротке сімейне життя. Вдивлявся у вивчений до найменших дрібниць фотопортрет. Сьогодні погляд був осудливо-іронічний і спрямований не на нього, а на лежанку. Туди, де спала його бабуса. Власне, все почалось з неї, з її бурчання, претензій до молодої господині. Тільки тепер Павло розумів, що вона, яка була за матір та батька, не хотіла його ділити ні з ким. І те, що тоді висушувало душу, було таким дріб'язковим. Та воно лягало їм на плечі. Галина більше не співала, уповільнилися її рухи. Плакала ночами. А він навіть не втішав її. Бо там, над головами, на лежанці не спала — чатувала баба. Колись наодинці Галина пригорнулася і сказала: «Давай виїдемо до міста, бабусі грошима допомагати будемо».

Не поїхав. Розлучилися.

Вранці, розбурхана уявою, дружина жбурляла у Павла все, що потрапляло до рук. З виступаючої нижньої губи злітала лайка. Вона обіцяла нарешті виконати свою погрозу — знести курник, що сидить у неї більмом на оці.

Павло, схопивши за руку жінку, поглянув у сповнені люті щілини, твердо сказав:

— То буде останнє, що ти зробиш для мене, — і звів густі чорні брови на переніссі. Це означало, що він не жартував.

І знову минали дні, місяці, роки. Вони були для Павла одноманітними. Частіше сварилася дружина, та Павло не зважав на неї. Йому все було байдуже.

Та якось дійшла до нього звістка, що Галина залишилась одна з дитиною у місті. Спалахнуло надією серце. Тієї ночі знову не ночував у новому будинку. Довго придивлявся до фотокартки. Цього разу очі Галини здавалися стривоженими. Заснув із думкою, що поїде до коханої і проситиме спробувати щастя ще раз з ним.

Із самісінького ранку подався вулицею села до батьків Галини на другий край села, аби взяти адресу. Та не дійшов, бо почув натужний гуркіт далекого бульдозера. У груди вдарило передчуття не-доброгo. Стрімко кинувся назад. Добігши до двору, Павло зупинився. Під його ногами лежали рештки глини, розтрощені уламки меблів. На них шматок фотокартки. У небо дивилися байдужі очі Галини.

ЦИГАН

Ми всі любили його. Навіть не пригадати, звідки з'явився біля телефонної станції чорний кудлатий пес з блискучими очима-гудзиками. Ми зразу ж звикли до нього. А він знав нас. Особливо прив'язався до нашої прибиральниці Лідії Іванівни. Зранку кидався їй назустріч, жирував, крутився, пританцьовував і ліз цілуватися. А вона, пораючись на подвір'ї, розмовляла з Циганом. Помахуючи пухнастим хвостом, він уважно слухав її неспішну мову.

Циган не до всіх ставився однаково: до одних щиро і радісно, до інших — байдуже, а якщо у дворі з'являлася чужа недобра людина — зустрічав гарчанням. Часом приводив з собою рижого друга. На заводі тримати бездомних собак забороняється, тому час від часу проводили відстріл.

Цигану пощастило, а можливо, і ні: вбили його «друга». Жах поселився у його очах. Він ховався у кущах, довго лежав у виритій ямці, поклавши голову на лапи, а вечором, ткнувшись у пелену Лідії Іванівни, тихо скиглив, тільки вуха нашорошував на кожен звук.

Жінка пригортала собаку до себе, гладила по голові і примовляла: «Ти такий самотній, як і я, та не можу тебе взяти до себе: живу у комунальній квартирі, але нічого, щось придумаю, не журися, світ

не без добрих людей». Справді, таку добру людину знайшла. Чоловік жив у власному будинку, обіцяв до Цигана ставитися по-доброму.

Ми зрідка згадували собаку. Якось Лідія Іванівна прийшла на роботу і, хвилюючись, сказала:

— Циган з'явився.

— Як? Звідки? Де він? — посипалися запитання.

Виявилося, пожив пес у господаря якийсь місяць, а потім знову прибився до заводських воріт, через які ходила на роботу Лідія Іванівна. Він кинувся до її ніг, лащився, намагався дострибнути до її обличчя, лизнути. Жінка гладила й гладила смолянисту шерсть свого друга. Час від часу гукала з собою на завод, але Циган підходив до прохідної і зупинявся у нерішучості. Не йшов далі.

Так і заставався за ворітьми. Десять знайшов для себе притулок. Але щоранку приходив до прохідної, аби першим привітати свою господиню. Щовечора незмінно проводжав до зупинки. Повернувши до жінки гостреньку мордочку, невідривно дивився сумними очима, готовий у будь-яку хвилину кинутися слідом. Та жінка болісно відводила погляд. А коли автобус рушав з місця, пес довго стояв на зупинці, задерши голову. Йому хотілося вити вовком, але цього він не вмів.

КРАСУНЧИК

За струнким, гарним, білолицим Павлом жінки ходили табунами. А він аж облизувався та ковтав слину, коли бачив тоненьку кучеряву Аліну. Її темні виразні очі зводили з розуму. Коли проходила мимо, аж нюхав те повітря, яким віяло від молодої жінки, і від цього ніздрі роздувалися, як у молодого жеребця. Та все ж чекав і вірив, бо рідко хто міг встояти перед його красою.

Та як не крутився біля неї, все отримував відкоша. У неї ніколи не було для нього часу — то доньку, яку виховувала одна, треба забрати зі школи, то інші справи. А тут сам випадок ішов до рук — на роботі оголосили, що передсвятковий день буде скороченим. Пашка за букетик — і до Аліни.

— Дякую. Квіти люблю, — подобріло жіноче серце. Як-не-як, а чоловічої ласки хочеться. Пашка не вірив собі — невже погодилася на зустріч неприступна його мрія. Як і годиться, прихопив джентельменський набір. Уже в квартирі розвідної жінки витяг з внутрішньої кишені плаща пляшку коньяку, а з пакета торт. Вона подала каву.

Розмістилися на дивані. Напроти — дзеркало. Парочка випила по чарці, захмеліли. Чоловіча рука уже лежала на стрункому стегні.

— Наливай, — відтягувала цнотливу мить молодичка. Ніяк не могла подолати сором'язливість. Сама лише пригублювала напій, а чоловік пив і давав рукам волю. Зробив різкий порух і злякався. Йому здалося, що в кімнаті ще хтось є.

— Не звертай увагу — то дзеркало, — заспокоїла господиня.

Павло придивився до свого зображення — хлопець хоч куди, — аж заспівала його душа. Посміхнувся сам до себе. Поправив краватку, повернув голову на бік, не спускаючи з себе погляду. П'ятірнею розчесав хвилясте золотисто-руде волосся. Руки вже не торкалися тіла Аліни, яке почало відгукуватись на пестощі.

— Нарцис, — відсахнулася від коханця жінка, і її очі округлилися. З подивом спостерігала, як Пашка, розмовляючи, старанно складав губи трубочкою і закохано дивився у дзеркало, відверто милуючись собою. Навіть не помітив, що вона вже застебнула кофтинку. Забув, що поряд принадна зваблива жінка, про яку так довго мріяв. Мабуть, уява занесла його на сцену. Не відриваючи погляду від свого зображення, вкрай захмілілий молодик махнув руками і затагнув надзвичайно популярну пісню «Этот День Победы порохом пропах...»

— Коли потрібно бути дома? — обережно нагадала про свою присутність Аліна.

— Котра година? — зиркнув на вікно Пашка. За-метушився.

— Плащ у коридорі, а двері зачиняються автоматично, — кинула вслід красавчику Аліна.

БЕЗЦІННИЙ

Гарнізонна частина жила своїм життям. Два роки тому сюди в школу прийшла працювати вчителькою Христина Богданівна. Інтелігентна, скоріше не від професії, а за своєю природою, вона не могла змиритися з тим, що дружини офіцерів живуть замкненим, нецікавим життям. Спробувала щось змінити, але наштовхнулася на непорозуміння.

Ніколи не підтримувала плітки, якими ділилися молоді жінки. Намагалася не дуже часто брати участь у святах, яких особливо багато взимку: новорічні, хрещенські, захисника Вітчизни, березневі. Вони супроводжувалися щедро накритими столами. Христина Богданівна помітила, що їх молодички особливо полюбляли. Часом сп'янілі, неначе навипередки, принижували своїх чоловіків. Найбільше викаблучувалася довгообраза, худа, мов кістка, дружина майора. Діставала свого чоловіка так, що аж зашпори заходили: «Я б його за пляшку горілки продала», — кидала не раз образливу фразу.

Учителька бачила, як після цих слів ставало похмурих симпатичне обличчя Володимира Стратоновича, як він обводив поглядом гостей, немов шукаючи у них підтримки. Часто зустрічався поглядом з Христиною Богданівною. І тоді між ними виникало розуміння, яке не вимагало слів.

Із Володимиром Стратоновичем колись заговорила на побутову тему, та якось непомітно ця тема переросла в філософську, економічну. Нерідко переключалися навіть на географію, яку він вивчав з висоти неба, коли літав над різними материками та континентами. Христина Богданівна одного разу запросила його на урок. Діти дивилися на нього з великим захопленням, ловили кожне слово про цікаву професію, а потім віталися особливо шанобливо.

На чергову вечірку Христина Богданівна йшла неохоче. Знала: все буде так, як завжди. І не помилилася. Підпиті жінки знову взялися за своє. А дружина майора, вдосталь насолодившись принизливими словами на адресу чоловіка, вкотре заявила про його продаж. Христина Богданівна вийшла з квартири. Повернулася за кілька хвилин з пляшкою прозорої, мов сльоза, горілки. Поставила перед Степанидою Іванівною і повернулася до Володимира Стратоновича:

— Ходімо, — промовила ласкаво. Під прискіпливим поглядом сусідів, під їхні жарти та поради покинули квартиру.

Гулянка продовжувалась, а вони все не поверталися. Веселий настрій як рукою зняло. Так і не дочекавшись чоловіка, Степанида Іванівна сумно попленталася додому одна. За кілька місяців Володимир Стратонович служив в іншій військовій частині, а Христина Богданівна там же викладала в школі. Кажуть, із них вийшла гарна пара. А жінки надовго прикусили свої язики.

КОХАННЯ

Скільки разів оспіване перше кохання! А останнє? Чи не заслуговує воно на ще більшу повагу. Бо то останнє. Останнє почуття, що тримає тебе на землі і зв'язує з життям міцною пуповиною.

Дивно, але ти потрапляєш у велику залежність від неї, від її характеру, від погляду і навіть від шестесту її вій.

Кожного дня чекаєш стукіт її каблучків, а вони неначе проходять крізь твоє серце. Проходять через твою душу: стук-стук-стук. І під їх такт пульсує твоє життя.

Від голосу завмирає душа. Яким він буде? Чи повіє теплом, чи повіє холодом? Прислуховуєшся до його музики, і від цього залежить твій настрій.

А погляд отих очей, що стали шляховими озерами, на дні яких твоя мука і радість. Чи поглянуть вони сьогодні на тебе? А якщо так, то що в них буде? Чи зблисне іскорка? Якщо так, тоді і для тебе буде сяяти сонце похмурого дня, співати пташка, зеленіти трава, бриніти повітря. А якщо у погляді холод? Або зовсім не погляне? Тоді життя гірше чорної ночі. Навіщо воно тобі без неї, останньої і найдорожчої любові, про яку знаєш тільки ти! Бо що можеш дати їй, єдиній на світі, найріднішій?

БАТЬКО З ПОРТУГАЛІЇ

Жінки невеликим гуртом зібралися біля під'їзду, вели неспішну розмову, час від часу поглядаючи на двері, звідки ось-ось мала з'явитися молода пара.

— Так хто у нас заміж іде? — поставила біля своїх ніг дві важкі сумки баба Шура.

— Наталчина дочка, — пояснила говірка жіночка, що стояла поруч.

— Тієї, що на дев'ятому поверсі живе? Молодшу віддає?

— Старшу.

— Вона ж уже була заміжною...

— Нажилася, як босий насковзався. Хіба що дитинку прижила.

— Знову якогось п'яничку надибала? — уточнила рум'яна, мов калина, баба Шура.

— Це у нас світ перевернувся: або алкоголік, або наркоман, — продовжила розмову жвава білявка. — Може, хоч у Португалії водяться нормальні мужики...

— У Португалії? — видовжилося бабусине обличчя. — Де ж вона з ним познайомилася?

— Через службу знайомств. Та у нашому місті їх багато, хоч вас заміж віддавай, — повернулась до неї молодичка.

— Таке скажеш, — махнула рукою баба Шура.

Хтось перебив їхню розмову, вигукнувши:

— Ідуть!

У двір висипали веселі, галасливі, святково одягнені гості. Олена, молодша сестра нареченої, тримала за руку трирічного хлопчика. Він з-під лоба поглядав на людей. Видно було, як незручно почувався у незвичному одязі — білосніжній сорочці та темному костюмі, на лацкані піджака була прикріплена квіточка, мов у жениха.

Через якусь хвилину з'явилася наречена. У пишній рожевій сукні, що туго обтягувала гнучку, по-дівочому тоненьку талію. Невеличка фата з віночком квітів злегка приховувала симпатичне смагляве обличчя. На півкроку від неї відставав жених. Він ніжно підтримував Віку. Кремезний, з темним, мов антрацит, волоссям, світив лагідною посмішкою. Він добре виглядав у світлому костюмі та такого ж кольору блискучих черевиках.

— Мам-о-о! — вирвався з Оленчиної руки хлопчик і кинувся до Віки. На густих віях зарясніли вологі краплі.

— Іди до тьоті, — перехопила онука Наталка.

Вона вже стояла на порозі. Така ж маленька, темноока, як її доньки. Та до хлопчика потягнулася рука жениха. Він притис його до себе, і маля заспокоїлося. Наталка запустила руку до фартуха, яким підперезала нову сукню, і стала, як водиться, посівати молодих житом, цукерками, дрібними грошима.

Під ноги молодим сипонула, мов згряя птахів, дітлахи. Вони збирали дрібняки та цукерки, а дорослі спостерігали, як до молодих підійшла Олена, забрала на руки племінника. Жених галантно підвів молоду

до японської «Хонди», що виблискувала на сонці золотим відливом, обережно допоміг сісти до машини.

— Аби не знала, що то Віка, подумала б, що саму царівну до вінця ведуть, — прокоментувала баба Шура. — Підтримував так, мов вона з кришталю вилита.

Машина поволі рушила, за нею слідом поїхала маршрутка з гостями.

— З Богом! — промовила Наталка, проводжаючи поглядом машину, з якої виглядало обличчя доньки, що цвіло, неначе мак.

— Що ж тепер буде? — підступилася до неї баба Шура.

— Як що? До Португалії поїдуть, якщо батько дасть дозвіл на виїзд Жені, — поділилася думками безхитрісна жінка.

Баба Шура відчула, як хтось владно взяв її під руку. Повернулася і побачила швидкооку молодичку, що приклала пальця до своїх вуст, відвела подалі від матері нареченої.

— Чого це ти? — запитала вона.

— Хіба ви не знаєте, що за Женю дві тисячі євро його рідний батько просить. Гляньте на Наталку, вона аж учорніла вся від такого горя.

— Дві тисячі, — стрімко підскочила бабуся, — отой алкоголік, що ні в день, ні вночі не просивав та жодної копійки на дитину не давав, такі гроші просить?! Де ж їх узяти? — забідкалася вона, немов від її рішення щось могло змінитися.

— Зять дає, — спокійно сказала сусідка.

— Дає, — витріщила очі бабуся. Їй і в думці важко було уявити таку суму. Найбільше, що вона тримала в руках останнім часом, була її мізерна пенсія. І ту,

якщо вчасно не ховала, відбирала дочка-п'яничка. — Дві тисячі, — розхитувала вона головою. — За чужу дитину такі гроші віддати...

— Чому за чужу? Ви бачили, як дитя до нього лине. Він же йому землю під ногами не дає відчутти, все на руках носить, — поправила біляве волосся жіночка.

— А я теж з балкона часто бачу, як Женьку якийсь чоловік аж до неба підкидає, а той регоче, заливається. Так це і є отой, що з Португалії? — спитала баба Шура. — А як же вони розуміють один одного? — задумалась вона. — Ну, прямо диво якесь...

— Діти швидко мови вивчають, — приєдналася до розмови ще одна молодичка. — За пару років навідаються до бабусі в гості, а Женька й мову нашу забуде. Ще тільки місяць тут, а вже розуміють один одного.

— От тобі й маєш, рідний батько й очей не показує, а тут із далекої Португалії приїхав — і пропік серце не тільки матері, а й дитині.

— Якщо Віку любить, то і дитину. І все, що її оточує, для нього буде любимим, — приєдналась до розмови ще одна сусідка.

— Мені пора онука годувати, — поквапилась баба Шура і, підхопивши важкі сумки, подибала до під'їзду.

...Вечір опустився на землю. Тінню накрив подвір'я і ту лавочку, на якій сиділа Наталка. На краєчку примостилась баба Шура.

— Коли ж твої їдуть? — прямо запитала вона.

— Завтра. Ернесту на роботу вже пора, — стурбовано промовила молода теща.

— А де ж він працює? — аж розпирало допитливу стареньку.

— Тримає свої магазини.

— Як добре, твоя Віка овочами торгувала, і там їй робота знайдеться, — немов зрадїла вона.

— Він не на роботу Віку бере, а дружиною...

— Женю теж забирають? — і поглянула на хлопчика, який бавився неподалік, та все поглядав на рїг будинку.

— Звичайно, уже всі документи готові.

— Купив дитину, — сплеснула руками бабуся, — таких грошей не пошкодував.

— Дитяче серце не купиш ні за гривні, ні за долари, — зітхнула Наталка. — А совість такі, як мій перший зять, часом продають...

— Та-ту-у! — дзвінкий дитячий голос рознісся подвір'ям, і всі, хто був поруч, бачили, як маленький Женя кинувся назустріч батьку з Португалії.

ЦЕЗАР, ГАЛКА І НОВИЙ РІК

Мене звати Галка. Може, тому що я маленька і чорна. Крил у мене немає, дзьоба теж. І лап не дві, а чотири, і хвосту у нас різні. Але мені все одно. Мого господаря жінка величає Сичем, хоча взагалі звати його Іваном Івановичем. Хто такий Сич, я знаю. Якось господар водив нас — мене й онука — до зоопарку, і там у клітці сиділо щось очкасте, пазуристе і страшне. Але Сич не схожий на Івана Івановича. Поки над цим роздумувала, якийсь дядько вхопив мене і засунув крізь металеві ґрати до ведмедя. Ведмідь виявився ввічливим, обнюхав мене і навіть дозволив пригоститися з його миски. Потім працівник зоопарку витягнув мене з клітки кочергою. І я ледве встигла вдячно лизнути ведмедя у ніс. Ось тут господар мій на хвилинку став схожим на Сича. В усякому разі мені стало моторошно, коли він страшним голосом пригрозив тому типу, котрий кинув мене до ведмедя, жбурнути його самого у клітку, але до лева. Шкода, що той тип кудись чкурнув, хотілося мені подивитися, як він гризе кістку з миски лева.

Лев, до речі, не справив на мене враження. У дворі по сусідству живуть син господаря і головний у його сім'ї — здоровенний пес на ім'я Цезар. А прізвище — доберман-пінчер. Ось! Як я чула від Івана Івановича, цей Цезар з'їдає дві зарплати сина. Оце лев так лев!

Сьогодні на кухні пахло надзвичайно смачно. Господиня крутилася між плитою, льохом і м'ясорубкою, я покійно лежала під столом, дихала пахощами й чекала: раптом що-небудь упаде під стіл. Грюкнули двері, я почула знайомий запах сина господаря. Від нього повіяло холодним зимовим повітрям, бензином і ще чимось міцним і неприємним. Він сказав: «Батя, я з Зінкою зганяю на свято до її рідні. А ти під вечір кинь Цезарю поїсти». Іван Іванович мовчки кивнув.

Вечоріло. Я вже півгодини лежала на морозі і чекала, поки господиня побіжить до льоху. Але ніхто не виходив. Я стала на задні лапи і пошкреблася удвері. Господар посміхнувся у вуса: «Що, Галко, нагадуєш про бойове завдання? Підемо, погодуємо Миколиного лева». Він узяв зі столу велику миску з кістками і відкрив двері. Я, ображена, попленталася слідом. «Що ж це таке — якомусь іноземцю Цезарю все, а рідній собачці хоча б хрящик?»

Вийшли з двору. Тут же недалеко хвіртка у двір сина господаря, я шмигнула слідом. Господар поставив миску біля порогу. Я було наблизилася до неї, але вчасно зупинилася. Поряд стояв Цезар. Він не був особливо голодним, недбало взяв першу-ліпшу кістку і ліг на килим біля порога. Я дозволила собі зухвалість теж узяти кістку. А оскільки килим був зайнятий, стрибнула зі здобиччю на тахту. Господар узяв мене, ніби кошеня, за загривок і жбурнув під стіл. Я дуже образилася: так поводити себе з порядною кімнатною собакою, та ще й при чужому собаці...

Після свого негідного вчинку господар свиснув: «Галко, додому!» Він пішов до дверей, з неприхованим наміром залишити Цезаря наодинці. Але Цезар був хлопцем компанійським. Не бажаючи розлучати-

ся з нами, він усівся на порозі, вишкірив зуби, і подар зробив крок назад.

— Ти що, дурень? А ну, не жартуй, відійди!

Крок до дверей — гарчання і знову з соромом відступ. Ця картина мені навіть сподобалася. Цезар мстив господарю за моє ображене самолюбство. Так повторювалося багато разів. На вулиці зовсім стемніло. Я обгризла майже всі кістки у мисці, а Цезар все не припиняв свої жарту. У голосі господаря почулися сльози: «Змій ти! Адже Новий рік незабаром, май совість!»

Мені стало його шкода. Новий рік — це добре. Я дуже люблю це свято. Цього дня мене пригощають найсмачнішими стравами: цукровими кістками від холодцю, шматочками торта, котрі гості залишають на блюдечках, і підсмаженою шкіркою від гусака з яблуками. Ой, цей гусак із яблуками! Так, господаря треба рятувати. Я підійшла до Цезаря, лизнула його у ніс, обійшла з усіх боків й ніжно куснула за міцну задню лапу. А коли він повернувся, я стрибнула на ганок, пропонуючи погратися на першому снігу. І Цезар поважно пішов за мною...

У гурті веселих дворняг ми провели кілька незабутніх годин: Новий рік — це ж свято не тільки для людей. Коли ми нарешті повернулися, господар узяв мене на руки, погладив і сказав: «А ти, Галко, шельма! Ох і шельма!» Я не знаю, що таке шельма, але мабуть, щось дуже добре, якщо, говорячи так, господар пригощав мене з голубої порцелянкової цукерниці.

А бідолаху Цезаря загнали у холодний гараж. Там він зустрів Новий рік наодинці. Нічого, вранці у нього теж буде свято: цукрових кісток і шматочків торта вистачить для двох.

Частіше б Новий рік був!..

ГАДЮКА

Запашний аромат смаженої картоплі заповнив мою невелику кухню, до якої заглядало ще тепле осіннє сонечко. Та не встигла донести шматка до рта, як мирно задзвонив телефон. «Льоня», — тенькнуло у моїй душі. Вихором кинулася до кімнати.

— Хел-л-лоу! — почула оптимістичний голос подружки, яка знала всього три англійських слова і завжди вживала їх, коли був дуже гарний, або, навпаки, вкрай зіпсований настрій.

— Привіт, — розчаровано відповіла їй, бо хотіла почути зовсім інший голос.

— Киснеш?

— А чому б і ні! Що хорошого, коли всі святкують, а ти сидиш, мов бовдур, вдома!

Подружка теж знала, що таке часто траплялося відтоді, коли познайомилася з Леонідом. У нього завжди знаходилися причини, щоб не зустрічатися у свята, хоча в робочі дні не давав проходу. Та зараз про це говорити не хотілося, тому відповіла:

— Швидше б на роботу вийти.

— Знову не подзвонив? — уточнила Ніка. — Ну й кавалери пішли!

— Ще до свят казав, що погано себе почуває, — намагалася повірити у сказане сама.

Вероніка відчула мій настрій і рішуче заявила:

— Можливо, він лежить з високою температурою, можливо, й води нікому подати. А ти починаєш... Збирайся, поїдемо до нього. За півгодини чекаю на зупинці, — і кинула трубку.

Від думки, що скоро побачу Льоню, у мене покращився настрій. Швидко ковтнула картоплю, і вже за півгодини ми тряслися автобусом по розбитих дорогах до околиці міста. Мої руки обтягувала сумка, набита гостинцями, що зібрала для коханого. Чим ближче ми наближалися до мети, тим більше мене точили сумніви, а чи правильно я роблю? Проте подружка трималася впевнено.

«Сама познайомила, нехай сама і відповідає за цей приїзд», — думала я, поглядаючи на симпатичну кирпату мордочку подружки.

Ще торік вона нав'язала знайомство з хлопцем, правда, уточнила — був одружений.

— Харчуватися об'їдками з чужого столу? — кидала громи та блискавки на подружку. — Ні-ко-ли!

— Дурепа, краще бути двічі заміжньою, ніж старою дівою, — натякала вона на мої майже тридцять років.

Час та настирливість Леоніда зробили свою справу. Він, на заздирість майже всіх жінок швейної фабрики, де ми працювали, ледве не щодня чекав по кілька годин під прохідною на «Волзі» з букетом квітів та в білому, мов у нареченого, костюмі. І я не встояла. Коли завів розмову про одруження, повезла в село до рідних. Матуся з радістю прийняла гостя. А татусь ледве витримав нове знайомство.

Сама ж не могла розібратися з почуттям. Не знала, чи це було кохання, чи звичка, чи жіноча прив'язаність, чи жаль. А можливо, потреба тур-

буватися про когось. Ось і зараз раділа, що зможу допомогти йому побороти недуг. Уява малювала виснаженого, знесиленого Леоніда, і серце аж заходилося від жалю.

Пасажири один по одному покидали розшарпаний автобус, і до останньої зупинки Тернівки ми доїхали одні.

— Де будемо шукати? — розгубилася завжди впевнена у собі подружка і мерзлякувато повела плечима.

Хоча світило сонечко, проте було зубастим. Кусалося.

— І запитати нікого, — озирнулася вона.

Я розгорнула невеликий клаптик паперу, на якому колись малював Леонід свій будинок для того, щоб, як казав, поміняти його та мою однокімнатну квартиру на велику в центрі міста.

— Здається, он там, — показала Ніка на сусідню вулицю.

— Он, здається, треті зелені ворота, — пригадала я розповідь Леоніда.

На вулиці гралися хлопчаки.

— Де тут живе дядя Льоня? — звернулася до них подружка.

До нас підбіг симпатичний підліток і радо запросив:

— Заходьте, я собаку потримаю, і тато, і мама вдома, — повідомив він.

Я залякла на місці, та хлопчик уже відкрив перед нами ворота просторого двору, де зводився перший поверх великого будинку, а поряд — тимчасове помешкання.

Собака рвався з ланцюга, я теж готова була зірватися й бігти невідомо куди. Та мене за руку міцно

тримала подружка. На порозі з'явилася маленька, симпатична жіночка. Вона привітно усміхалася і радо запросила в гості.

Я не відчувала під собою ніг. Посеред кімнати стояв Льоня. Він тримав маленького хлопчика, який ледве не вислизнув з його рук. Наші погляди зустрілися, і я бачила, як тисячі разів обціловане мною обличчя сплотніло. У моїх скронях загуло серце.

— Сідайте, — щебетала, мов пташка, господиня. — Оце так справжнє свято, бо наварила, напекла, а пригостити нікого. Льоню, ти чого стоїш, зустрічай гостей. Ви з Льониної роботи? — уточнила вона.

Я хотіла заперечити, та Вероніка випередила мене:
— З профкому ми...

Жіночка виявилася справжньою чаклункою. На білій скатертині враз з'явилися тарілки з усілякою їжею, їй допомагав хлопчик. Вероніка теж запустила руку до моєї сумки.

— Ми тут теж дещо прихопили, — виставляла на стіл мої банки з продуктами, і тут же сама включилася в роботу, допомагала сервірувати стіл.

Я ж непорушно сиділа на стільці. Думки роїлися в моїй голові. Ковтала клубок, що підкочувався до горла.

Ніка кинула на мене швидкий погляд і одразу ж зорієнтувалася, що мені краще чимось зайнятися.

— Витирай бокали, — всунула до рук рушника.

Робота відволікала. Але все ж не могла визначитися, як себе поводити.

Господиня вдоволено оглянула стіл.

— Льоню, відкривай шампанське.

— Пліз, — ні до чого бовкнула подруга.

— Чому у тебе руки тремтять? — підвела блакитні очі на чоловіка жіночка. — Давай Дениса потримую, — простягла до дитини руки.

— Ні, — різко заперечив Льоня і вхопився за хлопчика, прикриваючись ним, мов щитом. Пляшка в його руці танцювала над бокалами.

— За свято і знайомство, — першою почала господиня. — Мене звати Любою. Це мій старший, — у голосі зазвучали ніжні ноти. — Іванком звати, так, як і першого чоловіка, а Денису незабаром виповниться два роки. Це вже плід нашого з Льонею кохання, — уточнила вона.

— Ніка, тобто Вероніка, — зразу ж поправила себе подружка. — А це Аліна. Ми працюємо разом із Леонідом, — ще раз підкреслила вона, щоб уникнути зайвих запитань.

Спиртне ніколи не приваблювало мене, але я не пізнала себе. Не відмовилась від жодної чарки. Вино робило свою справу. Всі присутні здавалися мені милими та симпатичними. Тільки пік біль за себе. Та не могла дивитися на схожого на мерця Льоню. Особливо мені подобалася Люба — люб'язна, привітна. Від неї йшов затишок і виникала довіра. Та вона й сама нічого не приховувала. Обняла старшого сина і почала:

— Наш папка, — погладила хлопчика, який ласкаво горнувся до її грудей, по голівці, — був льотчиком, — тихо схлипнула. — Розбився, — і зажурено почала співати пісню:

Обнимая небо крепкими руками,
Летчик набирает высоту...

Ми всі дружно підхопили її, і, здавалося, теж стали причетними до Любиної долі. Дивно, але кудись поділося моє почуття ревнощів, що весь час точило мою душу.

Есть одна у летчика мечта —
Высота, высота...

До наших голосів приєднався і тоненький — Ванін. Відчувалося, що ця пісня звучала тут часто. Мовчав тільки Льоня. Він ще міцніше обняв дитину, так, що хлопчик аж скривився.

— Дівчата, я така рада, що ви прийшли, — продовжувала злегка захмеліла господиня. — А ми могли б і не зустрітися, — потягло на відвертість жінку, — ледве знову не вийшла заміж за льотчика. Та Льоня проходу не давав, а я сумнівалася, бо ми для нього друга сім'я. Та де там встояти, якщо годинами чекав під прохідною. Квітами закидав. Мені всі знайомі заздрили, — щасливо розсміялася вона.

Я все ще намагалася піймати Льонін погляд. Та він усе нижче і нижче опускав голову.

— А ви, дівчата, чого мовчите? — і поглянула на Вероніку.

— Я теж другий раз заміж вийшла. Та особливої романтики не було, — обмежилась короткою розповіддю подружка.

— Чому така сумна, Аліна? — помітила мій стан Люба. — Голос гарний маєш, і вродою Бог не обравив. А як із жіночим щастям?

— У мене незвичне кохання, — промовила я. — Квіти, прогулянки машиною, знайомство з батьками, обіцянки... Та ніколи нам не бути разом.

— Чому? — вирвалося у Люби.

Леонід нарешті підвів на мене погляд. Його зелені очі взялися кригою. Я і слова не встигла сказати, а Ніка випалила:

— Він помер...

Чомусь саме у цю хвилину заплакала дитина. Люба стала баюкати її.

— Ну що, нам пора, — заспішила Вероніка, — засиділися...

Я її зрозуміла. Вона злякалася за мене.

Вся сім'я проводжала нас до воріт. Люба припрошувала не забувати, приходити у гості, особливо, коли зведуть будинок. Іванко так і лип до нас, а малюк простягнув пухке рученятко і погладив моє обличчя. Леонід, щоб ніхто не почув, просичав:

— Гадюка.

Ми наближалися до повороту. Вероніка оглянулася і на прощання крикнула англійське слово: «Бай!»

Тільки після цього зі мною сталася істерика...

Ось таким було моє «жіноче щастя».

СПОНСОР

— Зважте оте м'ясо, — показав продавщиці тов-
стим пальцем на великий шматок буженини лисо-
головий чоловік і витягнув з кишені туго набитий
гаманець.

Я теж поглядала на вітрину, яка аж ломила-
ся від усіляких м'ясних виробів. Вони були такими
апетитними, що аж слинка котилася. Хотілося ску-
штувати, та хіба дозволиш собі, коли в руці тримаєш
усього дві гривні.

— А люди ж можуть собі дозволити, — подумала
я, поглянувши на чоловіка, в якого живіт вип'ячу-
вався, немов барабан, і ледве не скрикнула:

— Борисе, це ти? — ледве пізнала давнього знайо-
мого, бо від худорлявого хлопця, яким він був років
десять тому, не лишилося й сліду.

— А то ж хто? — розплився в усмішці, і його ма-
ленькі очі заховалися у вузьких щілинах обличчя.

— Спробуй упізнати, он як роз'ївся. Купуй мен-
ше м'яса, — пожартувала я.

— Навіщо собі відмовляти? — у його статурі з'я-
вилася щось войовниче.

— В нових українцях, мабуть, ходиш...

— Завжди росіянином був.

— Яка різниця, аби гаманець повним був.

— Не жаліюся. Що хочу, те й купую. Ходімо, цукерками пригощу, — схопив мене під руку і повів до кондитерського відділу.

— Поводиш себе, наче спонсор, — розгубилася від такої щедрості.

— Вибирай, — повів рукою на прилавок.

У моїх очах замерхтіли різнокольорові обгортки, назви, ніс лоскотав приємний запах. Погляд зупинявся не лише на цукерках, а й на їх цінах. Вони були таким, що я вирішила схитрувати і бовкнула:

— Я не їм солодкого.

— Не може бути, щоб таке дівча, як ти, не їло смачного, — вдоволений собою, засміявся Борис. — Спонсор є спонсор, пригощу трюфелями.

— А у нас їх немає, — кліпнула довгими віями молода продавщиця, що спостерігала за нами. — Он у тому магазині є, — і кивнула головою на протилежний бік проспекту.

— Ходімо, — рішуче потягнув мене за поріг Борис.

У маленькому затишному магазині нас зустріли привітно. Я розглядала прилавок, уявляла, як багато наїмся цукерок, адже не могла дозволити собі їх купувати. І навіть посміювалась у душі над своєю вдачею: збиралася купити лише хліб, а повернусь ще й з солодощами...

— Які у вас трюфелі є? — зі знанням справи запитав Борис.

— «Амаретто», «Кавові», «Горіхові», — начитувала жінка, а мені було соромно вводити в розтрату знайомого, чому він має витратити на мене такі великі гроші? І навіть зробила кілька кроків до виходу. Та він піймав мене за руку і владно розпорядився:

— «Амаретто». Сто грамів.

ІКОНА

Осінь захлинулася золотим плачем, а люди — сумом, бо майже півсела зібралось, щоб провести бабу Мотрю в останню путь. У той час, коли родичі вирішували скорботні справи, сусіди тихо розмовляли між собою.

— Скільки живу, стільки й пам'ятаю її, — говорила сивочола жінка.

— Не дивно, сто п'ять весен зустріла на своєму віку, — кивнула головою найближча сусідка.

— Богоугодною була наша бабуся, — продовжила розмову ще одна молодичка.

— Звичайно, вона ж ні спати не лягала, ні їсти не сідала, якщо Богу не помолиться. А в Біблії ніхто краще за неї не розбирався. Не тільки про те, що вже було, а й наперед розкаже, — пояснювала та ж сусідка. — Вона мені казала, що навіть другу світову війну там передбачено. Біблію теж треба вміти читати...

— Бабуся вміла, адже вона церковно-приходську школу закінчила. А це вам, жіночки, скажу, що зараз академію закінчити, — поправила хусточку молода жінка. — Моя мама розповідала, що до баби Мотрі все село листи писати та читати ходило. Та що там листи... Вона в нашій бібліотеці всі книжки перечитала.

Розмову зупинив розпорядник. Треба було брати вінки, стелити дорогу рушниками та й провести бабусю в останню дорогу.

За домовиною, як водиться, йшли родичі. Син, невістка, онуки, правнуки, за ними знайомі, приятелі, сусіди, односельчани. Кожен думав про своє, та у кожного думки крутилися навколо небіжчиці. Бо була бабця для кожного різною: строгою і доброю, веселою і сумною, сердитою і ласкавою. Та ніхто, мабуть, і подумати б не міг, що бабуся могла б порушити хоча б одну з десяти заповідей Божих. А розповідь про її ж онуків сусіди переказували з вуст в уста.

Щовечора баба Мотря молилася Богу та біла поклони, стоячи перед чудодійною іконою на колінах. За її спиною бісилися ще малі онуки, які прий — шли в гості та й залишилися ночувати під бабусиним дахом. Вони вперше бачили її за таким заняттям, сприйняли це за якісь ігри, і собі розігралися, мов бджоли у вулику. Онук ставав на коліна і бився головою об підлогу, подаючи дикі звуки. Бабуся жодного разу не озирнулася. Не переставала робити свою справу, виявляючи неабияку волю, прочитала «Отче наш», підвелася з підлоги, а вже потім взяла лозину та так відшмагала малюків, що ті досі не забули тієї науки. А потім поставила перед іконою і сказала, що Бог бачить усе, особливо тих, хто може кривдити інших. Можливо, та наука подіяла так, що один онук став ученим, інший — інженером, а внучка подалася в журналісти і навіть писала оповідання. Кажуть, все хороше у дітей від бабці, бо вона не могла бачити людей, які байдикували або не тримали в руках книжку.

Останні слова перед прощанням, три горсточки вологої землі від кожного, хто проводжав у доро-

гу, з якої немає вороття. І знову розмови, тепер уже за поминальним столом.

— Якось ледве не дійшло до бійки між сином та зятем, які доводили, хто з них краще знає історію, та й заплутались у родоводі Романових. Я вже розбороняти збиралася, а тоді кажу: ідіть до баби Мотрі, вона вам про все розповість краще, ніж у довідниках написано, — промовила сусідка, закушуючи оселедцем міцну горілочку. — Приходять, сміються... Вона нам не лише про царів, а й про їхніх законних та незаконних дітей знала. Мої хлопці он наскільки молодші, а у цифрах заплутувалися, а стара бабуся все пам'ятала. Ото їм урок був! — завершила свою розповідь вона.

— А мамка казала, що у війну баба Мотря якихось партизанів у льоху тримала, а її оселю навіть німці обходили, і жодна бомба на хату не впала, бо бабуся весь час Богу молилася, а він її, мабуть, оберігав, — повідала молоденька дівчинка-бібліотекар.

Так за розмовами пролетів час, заспішили до своїх домівок люди. Тільки одна сусідка все крутилася і крутилася біля бабиної невістки:

— Так мені подобається ікона, подаруй її мені, нехай буде у мене згадка про бабу Мотрю, — і відвела вона чогось свій погляд.

Стомлена, майже байдужа до всього, жінка стала на стілець і простягла руки до ікони. Спробувала зняти з цвяха, а вона тримається. Смикнула раз, вдруге. Та ікона неначе прикипіла до одного місця.

— Зайди іншим разом, — попросила сусідку.

У баби Мотрі гарна невістка, вродлива, розумна, роботяща. Вона була опорою не лише для чоловіка, дітей, онуків, а й до останнього дня доглядала свекруху. Якось на світанку побачила віщий сон: све-

круха, загорнута в одяг, мов Матір Божа, простягує до неї руки та й мовить: «Не віддавай ікону, вона весь наш рід оберігатиме», — і розтанула, наче хмаринка.

Ранок приніс свої турботи, та жінка все не могла забути той сон, навіть пригадалося, як свекруха розповідала про те, як десятилітньою дівчинкою ходила на молебень до Києва зі своєю старенькою бабусею. Та перед смертю подарувала їй ікону. Скільки хата стоїть, стільки і пам'ятала її на одному і тому ж місці. Свекруха казала, що вінчалася з нею і нею ж благословляла їх, на фронт синів проводжала та била поклони за їхнє життя. Всі з фронту повернулися, мов заворожені від ворожої кулі були. І своїм дітям світлої долі просила біля цієї ж ікони. Вранці помолилася, попросила вибачення за те, що хотіла скоїти. І на душі стало легко, наче густі хмари розійшлися.

У двері постукали. На порозі стояла наполеглива сусідка.

— Ну що, даси ікону? — знову запитала вона і застигла в очікуванні.

— Вибач, не віддам нікому, бо вона наша заступниця. А хто ж віддає те, що напуває серце джерельною водою?

Так і залишилась на своєму місці ікона, з якої ласкаво дивилася на людей Матір Божа.

КВІТКА І ЩИТ

Низькі снігові хмари, накочуючись одна на одну, пролітали над містом. І хоча Мирон стояв у шерензі лише годину, але вже відчув, як холод забирався у нові, тільки-но видані, чоботи. Хмари опускалися все нижче і нижче, майже всуціль закрили небо. Мирону здавалося, що вони скоро ляжуть на його шолом, який стискав голову. Це його пригнічувало, як і те, що доводиться пліч-о-пліч разом із такими, як і він молодими, міліціонерами стояти тут, на Банковій, і охороняти приміщення адміністрації Президента.

Командири не раз застерігали про можливе застосування сили проти демонстрантів і навіть про криваве зіткнення з ними, нав'язливо поширювалася думка про їх агресивні наміри. Для оборони видали зброю. Мирон розумів, що може «розгорітися вогнище», і від цього на душі було неспокоїно. Особливо страшно стало, коли до них донеслися вигуки імені одного з кандидатів на пост Президента.

Хлопець ще не бачив людей, а вже відчув, як заохололо все нутро. Охопив підступний страх. Мирон навіть не помітив, як з неба сипонув сніг. Люди наближалися все ближче і ближче. Йшли живою, непохитною стіною. Здавалося, якщо не зупиняться, то все знесуть зі свого шляху. І не допоможуть ні ого-

рожі, які завбачливо виставили перед ними, ні щити, які тримали міліціонери перед себе, ні молоді, сильні, такі, як він, хлопці, вишикувані у три ряди.

А тим часом мітингуючі зупинилися біля огорожі. Над їхніми головами коливалися помаранчеві прапори, звідусіль хвилию котилися слова: «Нас багато, нас не подолати!» Натовп, здавалося, не звертав уваги на стражів порядку, не виявляв ворожнечі, і тому Мирон потроху став заспокоюватися.

Та раптом відчув, як до його щита неначе хтось доторкнувся. Тіло напруглося, у скронях немов заппульсувало серце. Опустив погляд і побачив, як у маленькій дірці щита з'явилось стебельце від квітки. А потім ще кілька. І незабаром перед його обличчям, що було закрите склом, з'явилася світловолоса симпатична дівчина. На пухких губах гуляла усмішка, а в очах стрибали бісики. Вона забралася на огорожу, її постать уже височіла над хлопцем. На неї падали легкі сніжинки, вкриваючи хутро коміра та плечі сріблом.

— Як тебе звати? — підвела крилята брів дівчина і примружила очі так, як це завжди робила мама.

— Мирон, — раптом обізвався хлопець, забувши про наказ командира, який заборонив вступати в будь-які розмови.

— А я Настя, — розсипалася веселим сміхом дівчина, встромивши за скло полум'яну, як жар, гвоздику. — Мирон значить «мирний», — сказала вона і несподівано запропонувала: — а ти після роботи приходи з хлопцями на майдан, не пошкодуєш...

Легко зіскочивши з перекладинки, дзвінким голосом заспівала пісню про весну. Мирон відчув, як подумки повторює її разом із людським багатоголоссям.

Він забув про все і намагався поглядом відшука-ти дівчину у натовпі. Нестерпно хотілося знову побачити її розпашіле обличчя, ширу посмішку.

А тим часом розпогодилося, на безкрайньо синьому небі яскраво засвітило сонечко. Потепліло не лише на вулиці, а й на душі у Мирона. Він тримав у руках важкий щит, але так кортіло кинути його, зняти з себе вже звичну за рік роботи форму і бути біля чудо-дівчини, яка розтанула у гурті, де вирувало життя — нове, привабливе.

Мирон усе більше і більше думав про неї і точно знав, що його рука ніколи не підніметься на того, хто дивиться на світ маминими очима.

СОВІСТЬ

Начальник цеху підняв стомлений погляд на людей, що зайшли до його кабінету. Це був його помічник та молода вродлива дівчина. Очі увібрали справжню красу — смолисті брови вигнуті дугою, великі карі очі, на щоці ледь помітна ямочка, кошиком складені дві густі коси.

— Без вашої згоди я таке питання не можу вирішити, — поклав перед Леонідом Андрійовичем заяву, в якій дівчина просила зарахувати на посаду судноскладальника.

— Ви хочете працювати за цією спеціальністю? — у голосі стомленого чоловіка прозвучала стурбованість, — адже це не жіноча робота. Що ви знаєте про неї? Я не хочу, щоб ви змолоду загубили себе, адже там працюють лише чоловіки, яким нелегко витримувати навантаження, — дивлячись в очі красуні, розважливо, мов з рідною людиною, говорив чоловік.

— Тисячі жінок замінили чоловіків під час війни, працювали на шахтах, сідали на трактори, — з гарячою переконливістю говорила дівчина, — хочу працювати складальником, будувати великі кораблі, — урочисто, мов на зборах, говорила дівчина.

— Будуй, — погодився начальник, — тільки обери іншу професію — може, розмітника, газорізальни-

ка, кранівника, — переконував Леонід Андрійович. І з побажаннями подумати над його словами відправив знову до відділу кадрів.

Проте Людмила, піджавши маківки червоних губ, промовила:

— Буду стояти на своєму.

Різкий телефонний дзвінок перервав буденні справи Леоніда Андрійовича.

— Ти що, хочеш партквиток покласти на стіл?! — кричав секретар парткому. — Чому на роботу не приймаєш?

— Та це ж не військові часи, щоб губити молодий організм, їй ще дітей народжувати, а не кувалдою махати, — спробував переконати Леонід Андрійович колишнього однокласника, а тепер партійного функціонера.

— Не твоя турбота, — продовжувало гриміти в трубці, — не візьмеш складальником, вважай, що й сам підеш за ворота.

Зміна закінчилася, а Леонід Андрійович усе ще говорив із досвідченим бригадиром і просив Павла Васильовича, аби той наглядав за молодістю дівчиною, не доручав тяжкої роботи.

На набережній великого ковша все кипіло: будувалася крейсер. Чорноморці збирали його на стелажих. Леонід Андрійович не раз спостерігав, як Людмила у штанях, кирзових чоботях, у шапці-вушанці з повним розмахом біла двадцятифунтовим молотом по металопрокату. Проте тяжко було сховати її українську вроду, молодість, статність. Вона зовсім не бергла себе — прожогом кидалася туди, де потрібна була чоловіча сила.

Помітив її старання і секретар парткому.

— Будемо робити з Людмили ударника праці, — сказав якимось при зустрічі, — пришлемо журналістів, нехай виконують свою справу, — тільки у нас на заводі єдина жінка-складальник, — задоволено посміхався він.

Та не минуло й півроку, як до кабінету зайшла Людмила. Це вже була інша дівчина — зіщулена, бліда, квола. Подала документ. Лікар-гінеколог рекомендував перевести її на легку роботу. Тепер Людмила не заперечувала. Леонід Андрійович не докоряв, просто порадив перейти до бригади кранівників. Уже за місяць побачив, як знову розквітла дівчина, як легко ввійшла в жіночий колектив. Особливо часто можна було побачити її з Ларисою, їх дзвінкі голоси було чути здалеку. Часом вони про щось перешіптувалися.

— Леоніде Андрійовичу, вас терміново викликають до третього прольоту, — повідомила стурбованим голосом секретарка.

Не можна було повірити своїм очам. На рейках залізничного полотна лежало тіло Людмили. Це приголомшило не лише немолодого чоловіка, а й усіх, хто знав беручку до роботи молоду дівчину. Особливо тривожно було на серці Леоніда Андрійовича. Мучила совість — щось ще не зробив, не добачив. Чомусь себе вважав винним у цій трагедії. Шукав і не міг знайти відповідь на запитання: що ж сталося?

— Вона сама згубила себе, — пояснювали всі, хто бачив цю трагедію. Та їм не вірив слідчий. Він допитував не раз Леоніда Андрійовича. І хоча на нього тиснули, проте не поспішав робити висновки.

Причина розкрилась несподівано. З санаторію повернулася подружка Лариса. Вона отримала листа від Людмили, яка поділилася найболючішим.

— Я покохала хорошого хлопця, — писала вона, — ми були у його батьків. Матуся, дуже добра жінка, побажала нам мати таких гарних діточок, як ми самі. Та я не можу обманювати ні її, ні свого коханого. Лікар сказав, що я надірвала здоров'я, дітей у мене не буде. Лист закінчувався словами: «Коли ти приїдеш, мене вже не буде».

Кров із рейок змили, місце засипали піском...
Та чи можна це зробити з совістю?

ЩО ДІЄТЬСЯ?

Що примушує художника взятися за пензля, письменника — за перо, композитора — за ноти?

Мабуть, оте сонце, що своїми золотавими променями заглядає в очі, просвічуючи не лише жовто-червоне листя, а й гілки беріз, буків, наїжачених ялинок. Чи, можливо, той килим, що встелився під ногами зеленою травою. І хоча на пелюстки лягла перша приморозь, усе ж дихає життям і обдаровує тихим шелестом. Чи, можливо, несполохана пташина, що, вмостившись на гілці, з цікавістю поглядає навколо — що воно діється у світі?

І справді, що діється? Художник пише картини, письменник — твори, композитор — музику. Бо всі ми — природа.

ТАТО

Тимофій Григорович поспішав до школи. Під його ногами розбризкувався почорнілий мокрий сніг. Учитель знав, що сьогодні почне урок з незвичної фрази — помер Сталін. Ця звістка кружляла над їх загубленим серед степів селом. Жінки голосили так, неначе отримали похоронку з війни. Чоловіки, а їх на селі можна було перелічити на пальцях, були стриманіші в своїх емоціях.

Клас зустрів свого учителя мовчки. Тимофій Григорович привітався, обвів усіх пильним поглядом, не побачив на звичному місці маленького жвавого школяра і запитав:

— А де Микола?

Учні заговорили хором, перебиваючи один одного. Учитель підняв ліву руку, бо праву втратив на війні. В класі затихли. Підвелася староста і розказала:

— До школи приходив дядько при нагані і повів нашого Миколку до міліції, бо він кидав сніжки на Омелька і сміявся, а мама казала, що цього робити не можна, бо помер Сталін.

— Усім лишатися на місці. Я зараз повернуся, — через плече кинув учитель, і вже за хвилину його постать промайнула у шкільному вікні.

Тепер він не бачив, як над ним нависли важкі снігові хмари, не відчував колючого вітру, який пробирався під блаженську одежину. Він добре розумів, куди потрапила дитина. Його серце калатало ніби перед атакою. Він знав, що треба поспішати, щоб хлопчисько нічого не сказав зайвого, щоб не причепили клейма “ворога народу” дитині, яка втратила батька на війні.

Скільки раз спостерігав, як він, зовсім маленький, мов зернинка, виходив далеко у поле і довго вдивлявся у далечінь, чи не з’явиться батько. Та лише двом з села вдалося повернутися з фронту: йому, калікою, та сусідові. А хлопчаки все бігали і бігали за село...

Миколка сидів на стільці. Вузькоплечий, майже безкровний. Він нічого не бачив, бо у очі направили потужні промені світла, тільки чув голоси: його щось запитували. Нічого вимовити не міг, невідривно погляд був прикутий до двох наганів, що лежали по обидва боки стола, дулом направлені на нього.

Грюкнули двері.

— Коля!

— Тату! — вирвався болісний крик.

Стілець відлетів і вдарився об стінку — хлопець кинувся у темінь.

— Ти чому не на уроці? — міцна чоловіча рука схопила хлопця за комір і відкинула до дверей. — Бігом до школи!..

Клас завмер, коли поріг переступив учитель. Він був блідий. Казали, що того дня у нього стався серцевий напад.

ПУСТЕЛЯ

Повість

*Присвячую мамі
Парасковії Рожковій*

Я топталася біля клубу, звідки доносилася музика. Під ногами рипів сніг, який нерівною скатертиною накрит усе навкруги. Місяць висвічував висковзану поверхню річки, що палахкотіла холодним сяйвом. На протилежному боці стояли ошатні хатки, вбрані у білі кожушки. З пагорба донеслася пісня:

Розчесала Дуня коси,
А за нею всі матроси...

Гурт парубків наближався до клубу. На порозі загомоніли, засміялися. З дверей викотився клубок пару і немов поглинув їх. Лише один високий, стрункий попрямував до мене.

— Що тут за дівча стоїть? — у приємному голосі була щира здивованість.

Я відвернулася, але хлопець поклав руки на плечі, обернув до місяця.

— Чом тобі не царівна? — зазірав він у мої очі. — Чия ж будеш? — прикипів поглядом до обличчя, на якому відчувала, як зайнявся рум'янець. Я натягнулася, немов струна.

— Не чіпайте мене, дядьку, — відсахнулася від нього і затремтіла усім тілом, чи то від морозу, чи ще від чого.

— Ти, бачу, геть задубіла, — пропустив крізь вуха мої слова. — Чому не йдеш до клубу?

— Боюся.

— Кого? — збентежився парубок.

— Сестри. Наказала тут чекати, — раптом зізналася незнайомцю.

Він підхопив мене на руки, закружляв навколо себе, а потім поніс до клубу. На нас дихнуло теплом, запахом кожухів і піднятої з долівки пилюки.

— Іване, де ти взяв таке гарненьке дівчатко? — розсипалися сміхом хлопці.

— Це пташеня на морозі ледве не загинуло, — і повів мене у танок.

Я крадькома поглядала на партнера і зрозуміла, що це зовсім не дядько, а хлопець років двадцяти. Високий, золотоволосий, мов соняшник у пору цвітіння. А очі — наче дві довірливі зорі.

Під звук патефона ми кружляли у вальсі, танцювали пристрасне танго і елегантний фокстрот. Хлопець поводився шанобливо, час від часу поглядав на мене. Я ніяковіла, а коли сестра помахала мені пальцем, немов тінь пройшлася по мені. Це помітив хлопець, легенько підштовхнув до дверей.

— Ходімо я тебе проведу. Вдома не посміє образити. Де живе така красуня? — весело запитав парубок, коли під нашими ногами почав рипіти сніг.

— Там, — махнула рукою.

Здавалося, йому було все одно куди йти, аби бути поруч зі мною.

— Як тебе величати, дівчино?

— Паша, а брат і сестри називають Паранею.
— Можна, я буду звати Пашунькою?
— Називай, — і сама здивувалася, як може ніжно звучати моє ім'я з його припухлих уст.

— А я Іван — колгоспник.

— Чому колгоспник? Я теж і у полі, і на різних роботах працюю, але ніхто так не називає.

— Сам таке придумав. Хочу трактористом бути, — у його голосі чулася якась туга і сподівання.

— Будеш, — переконано сказала я.

У плетиві наших слів — мрії і надії, радість і смуток, жага довідатись один про одного. Так і не помітили, як підійшли до нашої хатини, що стояла під солом'яною шапкою, щедро вкритою снігом.

— Можна, я тебе на санках покатаю? — запитав Іван, показуючи на балку.

— Покатай, — зраділа, бо санки були лише у Марусі-Курочки, та вона дуже рідко дозволяла проїхатися.

— Я прийду до тебе, добре?

— Добре, — згодилась я, і у грудях ворухнулося щось тепле. Мене вперше в житті запросили на побачення.

Місяць трусив на землю срібло, здалеку почулася пісня. То дівчата з хлопцями поверталися з клубу. Я крутнулася і подалася додому.

У хатині панував сон. Тільки батько відреагував на стук дверей — підкашлював, даючи зрозуміти, що загулялася. Вилізла на піч, знайшла місце між сестрами і, припавши усім тілом до теплої черені, поринула у дівочі мрії. Вони круtilись навколо Івана, несли десь удалечінь, малювали гарні картини. Так і заснула, не дочекавшись сестри.

Проте вранці Люба закинула:

— Чи не рано дівувати почала?

— А скільки ще клуб буду підпирати? Краще нехай молодші за мене це роблять, — відповіла гордо, — а я маю вже сімнадцять років.

— У такому віці тільки й одурманюють голову, — не вгавала сестра.

Мабуть, вона була права, бо весь час думки тільки й поверталися до хлопця. Щоб не робила, пам'ять вимальовувала і вимальовувала деталі короткої зустрічі. Голос його звучав у вухах. Але пройшов день, другий, а Івана не було. У серце закрався смуток. Я ставала все більш похмурою.

Увечері, коли Маруся тягнула санчата повз двору, відвернулася. Дівчина була з невеликої сім'ї. Над ними трьома мати трусилась, як квочка, за що отримала прізвисько — Курочка.

— Як гарно на вулиці, — припала до шибки молодша сестра, — так хочеться на санчатах покататися, — і поглянула на мене з надією.

— Тільки валянки бережи, — ледве встигла промовити я, бо Віру мов протягом винесло з хати.

— Не дитина, а віхола, — хитнула головою мати, посилаючи горщик до печі.

Не минуло і п'яти хвилин, як Вірине щасливе личко засяяло у кімнаті.

— Параню, там тебе хлопець гукає, у нього ось такі, — вона розвела широко руки, — санчата.

Дитячі очі світилися, мов здивовані зорі. Вона швидко вискочила з валянок і з надією запитала:

—... А він нас покатає?

— Що воно робиться, — розвела руками мати.

Я майже нічого не чула. Серце почало шалено битися, за якусь хвилину на плечах уже був кожушок.

За спиною рипнули двері. Ноги самі несли туди, де стояв він. Усміхнений, радісний. Спробувала бути серйозною і навіть ображеною, але все це кудись пропало з першими його словами.

— Пашуню, вибач, тільки сьогодні закінчив робити санчата. Бери. Вони твої.

Дивилась на Івана, мов на якогось чарівника.

— Дякую, — тихо раділа невідомо чому: чи то зустрічі, чи то подарунку.

— Ходімо кататися, — запропонувала хлопцеві.

Дітвора, якою аж кишіло на гірці, поглядала на наші санчата, в які вмещалися вдвох. Полози збивали снігову куряву, обличчя обпікав мороз, заповзав під небагату одежину. Мені було приємно, бо поряд відчувала сильні руки Івана. В очах кружляли зорі. І не було ніякого діла до засніжених дверей, місячного сяйва, зимового сну. Ми світилися радістю, і коли летіли з гори, і коли перекидалися санчата. Засніжені, вивалені у хрусткий сніг, натирали сніжками один одного, жартували, сміялися.

— Ану, чіпляйтеся, — запропонував Іван, і дівчата створили великий потяг, схожий на гусінь.

Іван, хоч і не був з нашого краю, за один лише вечір завоював симпатії моїх друзів. Тільки Маруся-Курочка каталася осторонь і виглядала сиротливо.

Щасливі, радісні, ми поверталися додому. Іван тягнув санчата. Я захоплювалася витвором його рук.

— Які гарні, — розхвалювала подарунок. — Як будуть раді сестри і братик. Можна їм покататися?

— Це твої санчата, що хочеш з ними, те й роби. Скільки у тебе сестер? — виявив інтерес хлопець.

— Чотири, та братик — твій тезка.

— Чому не були на ковзанці? — заглянув до мого обличчя.

Я відвела очі, до яких враз зайшов смуток. Так не хотілося розповідати про нашу бідність, про те, що маємо одні на трьох валянки, і ті з дірками, які приховуємо під постоломи, що пошив папашка. Так з любов'ю ми називали нашого тата. Та зміни у моєму настрої відчув Іван, поклав руку на плече. Я стрепенулася.

— Знаю, яка у селянина доля, — у його голосі розуміння. — Я теж з небагатої сім'ї. Маю стареньку матір та прикуту до ліжка старшу сестру. А хата наша наполовину менша вашої. Та я колись зведу цілий палац. Ось тільки б на тракториста вивчитися, — знову повертається до своєї мрії хлопець. — А зараз біля коней ходжу.

— Біля коней? — аж здивувалася, бо любила їх без тям.

І стала розповідати, як мали своїх робочих, на яких виїжджали усією сім'єю на власні п'ять десятин землі. І про виїзних — Мамаю, Орлика, Дундука — їх так любив папашка. Мав зроблену своїми руками парадну упряж, прикраси — а це були мідні гудзики — блищали на сонці золотом. Дерев'яна, різьблена бричка на високих ресорах притягувала до себе магнітом. Проте нас, малюків, батько катав не так часто, бо заробляв на цьому гроші. Возив пасажирів із Арбузинки до Первомайська, Вознесенська, Братського. Тоді ми жили добре, змогли купити ось цю хату — на дві половини, з великою світлицею і широкою піччю. Татко часто привозив нам обновки.

Моя неспішна розповідь подобалась Іванові, і ми не звертали увагу на легеньку віхолу, що покривала наші сліди та замітала слід від санчат.

— Ти любиш коней? — глянула на Івана.

— Вони такі розумні. Мені так подобається, коли, перебираючи губами, збирають з долоні зерно.

— І я люблю так годувати, — засміялася і згадала про батька.

Якою радістю світився він, коли розчісував гривасті голови, як витягували їх коні, мов люди, йому назустріч. Він так важко пережив колективізацію. Встиг продати виїзних, а робочих забрали до колгоспу. Викохані на любові, вони ніколи не відали, що таке голод, враз зазнали болючого хлиста і тяжкої виснажливої праці. А їх заганяли до ями, де місили глину. Стомлених коней прив'язували у холодній конюшні до порожніх ясел. Папашка пробирався до них вечорами, з пригорщі годував зерном, а розумні істоти довірливо тулилися до його невисокої міцної статури, дивилися зволоженими темними очима. Тоді, у густому хвилястому чорному волоссі, з'явився перший сніп сивини. Спогади так нахлинули, аж стало щось давити в грудях і піднімалося все вище і вище, захоплювало дихання.

— Не хвилюйся. Не тільки твій батько б'ється як риба об лід. Скалічене життя у людей, понівечене, — Іван притис мою руку до свого кожуха. — Та ти ж замерзла, сідай на санчата. Тепер я буду твоїм виїзним конем, — жартував хлопець, щоб хоч якось відігнати мої сумні думки.

Санчата залишали глибокі сліди, летіли до нашої хати. На воротах застигла постать батька.

— Я вже побіжу додому, — зупинила Івана біля двору Марусі-Курочки.

— Завтра вийдеш? — у голосі хлопця надія.

— Навіщо простоювати санчатам, — схопила за мотузку подарунок, і ноги легко понесли додому.

— Скоро зорі сховаються у вранішньому світлі, а ти ще на вулиці, — присоромив батько.

Та його слова потонули у моїх спогадах.

Вранці, коли я ще лежала на печі, а кукурудзяна каша запахом лоскотала горло, у дворі вже товклися брат та сестри. Вони тягали санчата, каталися, верещали від радощів. Так бувало щовечора. На гірці збиралися хлопці та дівчата з усього кутка. Накатавшись досхочу, збиралися до гурту і заводили пісню. Вона котилася вибалками, розлягалася селом, зазірала до людських душ, торкалася сердець.

Ой, світи ти, місяць,
Ще й ясна зоря,
Просвіти доріжку,
Де живе вдова.

В Івана був високий, гарний, немов чиста вода, голос. Коли він співав, здавалося, що весь світ веселиться, хоча пісні здебільшого були такими, що жалі стискали серце. До нашого співу приєдналися сестра Люба, Маруся-Курочка та хлопці з дівчатами.

— Як же гарно співаєте з Іваном, — перепинила мене вдова, тітка Домаха, коли я чистила у корівнику, — не проспівай свою долю, — у зволжених очах жінки стояла велика печаль.

— Як це? — задихнулася. — Не співати, чи що?

— Уже й уявити неможливо вечорів без ваших пісень. Тримайтеся один одного, з вас гарна пара вийде.

— Таке ви скажете.

Слова тітки Домахи обпекли всю, бо сказала про те, що було десь у дуже схованих потаємних мріях.

Та де там було думати про це. Адже злидні обступали з усіх боків. Напівголодні, напівроздягнуті,

бідували усією сім'єю. За щастя вважала серед зими ламати на колгоспному полі кукурудзу, яку не встигли зібрати до снігу. Так і стояла засипана білою ковдрою. Коли не було чим годувати скотину, давали команду йти на поле. Холодні качани морозили руки, заходили зашпори, крижаніло тіло. Та одному раділа — можна було вкрасти качанів. Я запихала їх за пояс навколо талії. Цей патронташ морозив мене. Вдома довго відігрівалась, але раділа, бо було з чого зварити кашу, аби хоч якось заросити душу.

Мама, схудла, з невеликими запалими очима, у яких з'являвся живий блиск, коли знала, що буде чим нагодувати нас, теребила кукурудзу, жорнувала її разом із молодими сестричками, які ледве крутили ручку каменюки, з-під якої висипалася крупа. А згодом у піч посилався чавунний казан. У домі ставало гамірно і весело. Але частіше світили на печі голодними очима. Сиділи мовчки по кутках. Щоб не думати про те, що сесе під ложечкою, хтось із нас заводив пісню, в якій схрещувалися горе і смуток, і до першого голосу приєднувались усі: папашкин, матусин і наші — від найстаршої Люби до найменшої Галі. Часто батько не витримував наших поглядів, і тоді на його поораному літамі чолі залягала ще одна зморшка. Він кидав на свої плечі старенького кожуха, щезав десь, а потім за пазухою приносив чи то буряк, чи якоїсь крупи, чи пару качанів кукурудзи.

Матуся часто лаяла колгоспи, в яких нічого не платили, а за роботу ставили палички-трудодні в якомусь зошиті. Але ж вони не годували. Згадувала, коли мали свою землю, щедрі врожаї, що давали можливість допомагати батькам. Хоча ті не були нужденними.

— Нам би землі двадцять десятин, коней та робочу силу. Оплачківський рід з панських. Заможні, мали велику хату, власний тік, повен двір скотини та птиці, — часто говорила вона.

Отож не хотіли віддавати мою матусю Горпину за Кузьму, парубка гарного, міцного, розумного, але небагатого роду. У нього батьки були з пастухів, ходили за отарами овець. Мали все, що треба, не бідували, проте не мали своєї землі. Тому і зустріли молодята опір. Але витримали його. Материна панська вдача інколи проривалася, і тоді в її очах горів вогонь. Папашка спокійний, урівноважений, тримав у собі емоції, коли мамі потрапляли віжки під хвіст. Тоді він мовчки йшов з дому і завжди щось приносив.

Часто мама посилала нас, голодних і вимучених, до дідуся з бабусею чи до тітки Тетяни, яка жила заможніше. Її чоловіка полюбляла мамина родина, хоча ходили чутки, що займався розбоями. Навіть прізвисько мав Червончик, бо водилося, як говорили люди, червоне золото у дядька Архипа. Він навіть попередив папашку, щоб беріг Орлика, бо мали навідатися «нічні гості». Кінь почув чужих та заіржав так, що всі собаки зняли гвалт, а папашка вискочив на вулицю з наставленими вилами. Добре, що їх не довелося пустити в хід, не посміли крадії полізти до нашого двору.

Мені було дивно, що наш татко, в якого були важкі шкарубкі у мозолях руки, користувався у бабусі меншою повагою, ніж дядько Архип. Та все ж матуся, коли нас мучив голод, посилала до своїх родичів.

Здавалося, що моєму приходу до бабусі радів лише гусак, який гучно барабанив крилами, припадав до землі, видавав гортанні звуки і, перевалюючись з ноги на ногу, кидався назустріч. Я витягувала кіль-

ка зернин кукурудзи, що завжди тримала для нього, і простягала на долоні. Він обережно забирав дзьобом зерно, вдячно поглядав на мене, і його очі ставали ще блискучішими, а хода ще граціознішою. Я йшла до хати, а він залишався чистити свої пір'я. Бабуся не відсовувала від миски. Але то була вся їжа за весь день.

Часом мене та сестер посиляла матуся і до тітки Тетяни, в якій було лише дві дочки. Наші сестри виглядали, як рожеві маленькі поросятка. На пухлих щічках завжди грав рум'янець, на плечах гарна добротна одяжина, а в хаті пахло борщем, кашею та хлібом. Ми поміж себе Надію та Любу називали «червончиками». Тітка хоч і була не дуже щедрою, але не витримувала нашого суму, що темнів під чорними віями, годувала.

У татка рідні були щедрішими. Бабуся Келя ділилася всім, що мала, пригортала до своїх грудей, і часто звідти виривалось тяжке зітхання. Перепалені вуста нашіптували ніжні слова. Я обвивалася навколо неї, тулилась до її грудей.

Струнка, елегантна, гарно вбрана, аж світилася добром. Від неї завжди нісся тільки їй притаманний п'янкий запах троянди, що росла біля порогу. Такої, як на картинці, яку почепила біля образу з лампадкою. У неї було все вишите: рушники, наволочки, простирадла, сорочки. Важкі коси, складені калачем, ховала під прозорою батистовою з мереживами хусточкою. Вона, здавалось, уміла робити до ладу все: шити, варити, жати, полоти, прати — і навчала своїх онуків цьому. Любила нас, обігрівала, ділилася всім, що мала. Я любила бабусю.

Коли моя розповідь ставала сумною, Іван збирав на перенісці вперті зморшки, ненав'язливо переводив розмову у веселіше русло. Часом з-під поли по-

тертого кожуха витягував гостинця — скибочку чорного хліба або жменьку сушених яблук. Примушував з'їсти, та я хоч крихту несла сестричкам і братику.

Весна 1941 року була стрімкою. Неначе вчора зима витрусила з пелени останній сніг, а вже наступного дня засяяло сонце. І веселий потік невеличких струмків добігав до ярів та балок, а ними стрімко із завиванням і стогоном, яке було чути у нашій хаті, неслася вниз до річки вода.

— Усі мости порве, — сумно похитав головою папашка.

— Хоча б сусідську хату не знесла, — зажурилася мати, з тривогою поглядаючи на каламутну воду, що вже накрила город сусідів.

Та біда минула. Вода у балці спадала. Проте річка ще лютувала, швидко перекочувала хвилі, розрізала навпіл село, знесла всі мости. Я бігала на нижню вулицю, аби хоч оком глянути на протилежний берег, той, де жив Іван.

Час збігав. У серці жив сум. Думки так і кружляли навколо хлопця, щоб не робила — чи на фермі працювала, чи сестричок доглядала. Та одного разу почула розмову, що в самому центрі міст відремонтували. Не могла повірити такій звістці.

Лише звечоріло, а мене вже несли ноги до Марусі-Курочки запитати, чи ж справді це так. Та ледве відійшла від двору, побачила як назустріч поспішав Іван.

— Паранічко, — захлинався від радості, — як я сумував! Як ти тут? — світився променистим світлом.

Узяв мою руку і притулив до своїх грудей. Я чула його розбурхане серце. І своє ледве стримувала, щоб, бува, не вискочило.

— Ти ж усе село пішки обміряв, — бідкалася я.

— Що там відстань, якщо тебе побачив, поговорив, бо останнім часом лише коням про тебе розповідав.

— А вони що? — розсміялася.

— Головами кивають, значить, ти їм подобаєшся.

— Тільки їм?

— Бешкетниця. Чому ж я зараз тут стою? — у кожному звукові його слів було щось чарівне, що брало за душу.

Сонечко все більше обдаровувало теплом. Іван частіше приходив у гості, бо разом з дядьками відремонтував міст, що з'єднував Партизанщину та Молдаванщину — так називали частини нашого села.

З теплом повернулися ластівки, маленькими грудочками почіплялися у рядок на протягнутому дроті. Хлопець задивився на них і раптом промовив:

— Пашунько, у нас буде стільки діточок, стільки пташок прилетіло до твого двору.

Мене від цих слів мов жаром обсіпало. Здавалося, що сказав щось непристойне. Крутнулась так, що аж сукня вдарилась по ногах, побігла до хати. Кілька вечорів не виходила до хлопця, хоча бачила, як кружляв навколо двору. Не витримала сестра Люба, виштовхнула на вулицю.

— Поглянь, як хлопець змарнів. Краще пісню заспівайте, ніж сваритися, — порадила вона.

Справді, Іван виглядав змученим.

— Душа стривожилась, — склав руки на грудях, — прости.

Та куди ділася образа, знову поруч був мій Іванко. Вечорами разом співали пісень. А одного літнього дня розмовляли, вмостившись на камені, що майже всім тілом увійшов у землю, грів свою спину на сонці. Біля нашої хати гралися сестри та братик.

— Чому у тебе тільки одна сестра? — запитала в Івана. І побачила, як ураз спохмурніло гарне обличчя.

— Важкий час, важко згадувати. Хто той злочинець, через якого шестеро братів та сестричок без хреста і домовини навіки оселились у моїй пам'яті. Хто відповідь за це? — хлопець стиснув кулаки.

Я приклала долоню до рота.

— Мовчи, Іванку, — озирнулася і затулила свої вуста рукою, — дядько Охрім теж так говорив, його кудись повезли, тепер тітка Домаха його вже третій рік оплакує.

— Скільки мовчати про біль, що ятрить душу?

— Іванку, — торкнулася його плеча, — ми теж ледве вижили у тридцять третьому. Але папашка забороняє про це розповідати.

Замовкли. Кожен поринув у свої спогади. Першою тишу порушила я.

— Мені тоді дев'ять років було. Але добре пам'ятаю люті злидні в ту страшну годину, коли не було чути ні кукурікання ранкового півня, ні хрюкання поросяти, ні мекання кози, — все вимерло. Люди були безсилі, виснажені, сестрички і братик ледве живі, а у папашки стали пухнути ноги. Мама, схожа на живий скелет, варила юшку з лободи, заправлену борошняною затерухою. Бурячкова гичка теж йшла у вариво. Але і її не було де взяти, а по хатах усе ходили п'яні дядьки, штрикали списками та вилами подвір'я, город, шукаючи мішки хліба. Але ми давно забули, як він пахне. Від голоду і слово тяжко було мовити.

Люди втрачали розсуд. Я боялася дивитися на тих, хто з сокирою на плечах йшов до скотомогильника — у них були божевільні очі. Знала, що більше не побачу їх живими. Рубали м'ясо дохлих коней,

їли його і падали мертвими, — я закрила обличчя руками, по яких струменіли сльози. — Скільки ж людей залишилося там назавжди!

Я перевела подих і продовжувала розповідати:

— Матуся шукала порятунку у братів та сестер. Часто ходила до тітки Тетяни, а вона, мов батогом по серцю: «Вези дітей до Одеси, здай до притулку, може врятуєш їхнє життя...» Цими думками поділилася з папашкою. Той на знак згоди закрив набряклі повіки. Пам'ятаю, як мама, немов закам'яніла, стояла у кутку, вп'явши запалі очі в ікону, її плечі тряслися, як лист, а мені неначе гатили у душу молотом.

Увечері матуся повела нас, згасаючих, мов свічки, на станцію. Іванку, аби ти тільки знав, як мені було моторошно дивитися на хати-пустки, вікна яких немов повернулися на цвинтар. Людей не було видно, бо їх як бур'яну після коси залишилося. Голод аж стогнав на селі. Все лякало. Боялася залишитись без мами і татка, страшно було вперше їхати поїздом. Лише одне тішило — у відрі під сидінням був варений буряк, який тітка дала на дорогу.

Вранці ми прибули до великого міста. Воно ще тільки прокидалося. Кудись поспішали люди, їздили машини. Я, Віра і Маша тулились до матусі, яка несла на руках маленького Івана. У великому сквері постелила ряднину, посадила нас поруч і наказала нікуди не йти. А сама пішла шукати дитячий будинок, її довго не було.

Серед дітей я була найстаршою. Від страху хололо всередині. А Віра та Маша крутили циганськими, з оберемком кучерів, голівками, нагадували хворих пташенят і просили їсти. Іванко, худий, як мізинчик, залишивши після себе мокру пляму, переповз на нове

місце. Він підняв догори завелику проти худенького тільця голову і з цікавістю спостерігав, як нас обступали люди, зупинялися.

— Господи, як у них кісточки тримаються вкупі, — заголосила одна з жінок і протягнула Іванові бублика. Він заходився біля нього, як щеня біля кістки.

— Які гарні дітки, — розштовхуючи всіх, продерлася наперед з мідною, немов накрученою на гвіздок, копичкою волосся невеличка жіночка, — поглянь, Юзик, на оце дитя, — тягнула за собою здорового лисого чоловіка. — Давай візьмемо собі цю дівчинку, — простягла до Віри у ластовинні руки.

Іванку, у мене серце болем взялося, я кинулася до жінки, просила, щоб вона не брала сестричку, бо вірила, що незабаром прийде наша мама. Та вона продовжувала своє.

— Ми її відгодуємо, одягнемо, як кралу, і у вікні поставимо, нехай усі бачать, яка гарна у нас дівчинка. Вона артисткою буде, — крутила у руках, мов ляльку, мою сестричку.

— Бела, слухай мене сюди, ти будеш мати гембель, нас запитають, де ми взяли таку гарну дитинку, — намагався переконати дружину кремезний чоловік. Та вона вже підхопила Віру на руки і пішла на натовп, що розступився перед нею.

Машу, худеньку, тоненьку, з виразними очима, теж підхопила на руки пухка жіночка.

— Мов пір'їнка, пустиш за вітром — полетіла б, — сказала вона і теж хотіла йти. Та до мого плачу приєдналися тоненькі голоси сестричок. Невідомо звідки з'явилась матуся. Дикою кішкою кинулась до жінки з мідним волоссям, вирвала з її рук Віру, а потім Машу. Я її не впізнала: очі ще більше запали

всередино так, що майже не дивилися на світ, передчасно посивіле волосся розхристалось по плечах. Пригорнувши всіх нас до впалих грудей, голосила з таким розпачем, що мені стало моторошно. Її губи немов щось жували, руки дрижали, голова хиталася.

Іван слухав, нахилившись, з його грудей виривавсь стогін.

— Я бачила, як люди витирали сльози, а на ряднину посипалися дрібні гроші, клали хліб, їжу, — продовжувала розповідь.

— Жито ще колосом не взялося, — підвела на людей знеболений погляд матуся, — ми тоді виживемо.

— Юзик, — владно погукала веснянкувата Бела, — давай гаманець.

Витягла гроші і поклала до матусиної долоні.

— Коли закінчатся, приїздіть без діток, допоможемо, — сказала жінка. — Ми ж не зотіли душею, — вона обвела поглядом людей.

У матусі нервово трусилися руки, коли збирала у торбину все, чим поділилися люди. Пам'ятаю, по якому маленькому шматочку хлібця, що дурманив запахом, давала вона нам, як мені хотілося вкрасти цілий окраєць і жувати його, жувати. Та якби це сталося, смерть не минула б мене. Ми вижили всі. І папашка, над яким уже була занесена смертоносна коса. А потім налився колос жита, ми утамували голод зеленими колосками, — закінчила свою розповідь.

— Бодай більше ніколи не бачити такого горя і людей, які повзли по землі з благальними словами «Хліба...» і затихали. Затихали навіки, — тяжко зітхнув Іван. — У тих, хто довів нас до такого життя, — не серце, а шматок м'яса, — і стиснув руки до болю.

Вечірня прохолода впала на землю. А ми говорили та не могли наговоритися. Я відчула, як його погляд став ще привітнішим і ніжнішим. З'явилося щось таке, що робило нас ближчими.

Дні летіли швидко. Одного разу Іван з радістю розповів, що дядько Мар'ян дозволив біля трактора допомагати. Ми раділи разом.

Червневого вечора Іван прийшов збентежений.

— Люди кажуть — війна буде, — схилив голову, мов колос, хлопець.

Страх охопив з ніг до голови. Тоді ми не знали, що біда вже стояла на порозі. Страшна звістка гомоном, плачем і криком пронизала село. Не могла дивитися на матусю, на її тремтячі бліді вуста, на біль, що гніздився у зморшках біля очей, на плечі, що взяли на себе тягар життя, бо папашку забирали на війну.

Матуся ховала від нас очі. Вона була весь час задумлива, тільки руки, які вміли робити все, складали на хустку шматочок сала, цибулю, часник, окраєць хліба, потім зав'язали її вузликом.

Усі разом пішли проводити папашку у центр. Там збирали всіх, хто мав іти на фронт. Ми чіплялись за папашку, а він шкарубкою рукою гладив наші голівки. До плачу, що гомоном йшов селом, приєдналися і наші голоси. Та раптом я побачила Івана. У коротких полотняних штанах з торбинкою за плечима. Він, без кровинки в обличчі, гарячковим поглядом обводив людей.

Мені забракувало повітря, стояла скам'яніла доти, поки Іван не підійшов до нас. Сором'язливість рум'янцем проступила на обличчі. Ми вперше були вдвох на людях. Але їм було не до нас. Іван поклав руку на плечі і легенько підштовхнув за будинок.

Я йшла, наче не своїми ногами. Зупинилася. В глибоких Іванових очах стояв глибокий смуток.

— Я тебе люблю, — Іванові руки торкнулися мого обличчя, і уста вперше за весь час нашої дружби торкнулись моїх. Земля захиталася під ногами. Пригорнулася.

— Я теж тебе кохаю, — припала головою до грудей. Його руки пестили мої плечі, тонкий стан. Гладили волосся.

Та найгіркіша і найсолодша мить нашого життя закінчилася. Новобранців вишикували в шеренгу. А ми за нею бігли аж за село. Там вона швидко зникла за обрієм. Іван озирнувся, зняв кашкета і махнув ним на прощання.

Я сліпла від сліз. Усе, що було переді мною, здавалося пустелею.

Війна тільки починалася, і ніхто з нас не знав, що чекало нас завтра...

ЗМІСТ

Оповідання

Артисти.....	5
Пляшка рому.....	8
Учителька.....	14
Мрії.....	18
Вчений онук.....	21
Лідер.....	24
Цигарка.....	26
Пролісок.....	30
Шоколад.....	32
Забава.....	34
Чужі.....	39
Записка.....	42
Брат.....	46
Межа.....	50
Гаманець.....	54
Жора.....	60
Рушник.....	66
Ніжність.....	70

Хата.....	72
Циган.....	76
Красунчик.....	78
Безцінний.....	80
Кохання.....	82
Батько з Португалії.....	83
Цезар, Галка і Новий рік.....	89
Гадюка.....	92
Спонсор.....	99
Ікона.....	102
Квітка і щит.....	107
Совість.....	110
Що діється?.....	114
Тато.....	115
<i>Повість</i>	
Пустеля.....	117

М 25 **Марушак В.І. Батько з Португалії** (оповідання, повість). — Миколаїв: Атол, 2005. — 140 с., іл.

ISBN 966-8147-38-3

«Батько з Португалії» — це друга збірка оповідань Віри Марушак. У них читач знайде портрети своїх сучасників, глибоке проникнення у психологію героїв, життєву мудрість. Книга написана добірною, чистою мовою. Автор адресує її широкому колу читачів, особливо сподівається знайти їх серед юних.

ББК 63.3 (2) 722

Віра Іванівна Марушак

Батько з Португалії

ОПОВІДАННЯ
ПОВІСТЬ

Редактор — *Н. Ф. Волошина*

Художник — *С. В. Щербак*

Коректура і комп'ютерна верстка — *О. А. Матвєєва*

Обкладинка — *Ю. О. Градович*

Здано до набору 27.10.2005 р. Підписано до друку 21.11.2005 р.
Формат 60х90х166. Папір офсетний. Гарнітура Newton
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 8. Обл.-вид. арк. 3,10. Тираж 2000 прим. Вид. № 378

Видавництво "АТОЛ"
54030, Миколаїв, вул. Потьомкінська, 78. Тел./факс (0512) 35-94-14
E-mail: ria@atoll.mk.ua; <http://www.atoll.mksat.net>